

DREIGING

**BEDREIGING VAN PUBLIEKE
AMBTSDRAGERS**

Een onderzoek naar de gevolgen

HET GEVOEL VAN VRIJHEID

5 vragen aan Lisette Mattaar

**DE VERBINDING TUSSEN
GGZ EN SAMENLEVING**

De spv als spilfiguur

Inhoud

4 De impact van bedreiging en beveiliging

26 Over de continue scherpste van de NCTV op beveiligingsgebied

30 Psychosociale zorg bij seksueel geweld in Congo

41 5 vragen aan Lisette Mattaar

38 Toolkit Nazorg bij grof en extreem geweld

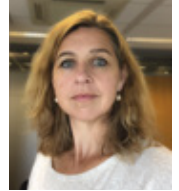
42 Onderzoek naar Dutchbat III veteranen

12 De allesomvattende dreiging van kernwapens

EN VERDER

- 8 **impact** COLUMN
Wera van Hoof: Kogelwerende ruiten
- 9 **impact** INTERVIEW
Lotte Jansen over *Crisis en catastrofe*
- 15 **impact** COLUMN
Bart Nauta: Binnenshuis
- 16 **impact** INTERVIEW
Bedreigd op het werk. Wat kun je doen?
- 19 **impact** HERDENKEN
De nieuwjaarsbrand in Volendam
- 22 **impact** COLUMN
Jackie June ter Heide: Veilige plek
- 23 **impact** INTERVIEW
De vele facetten van de spv
- 29 **impact** LEESTIPS
- 34 **impact** GESCHIEDENIS
Van Krim tot corona
- 45 **impact** CORONA
Adviezen en steunpunt
- 46 **impact** BEELDVERHAAL
De februaristaking 1941
- 48 **impact** BOEKEN
- 51 **impact** NtVP

Redactioneel

Recentelijk zag ik de documentaire *Doelwit* van de KRO/NCRV over bedreiging van bestuurders in Nederland. Volgens de makers van deze documentaire heeft ongeveer 35% van de ruim 10.000 lokale bestuurders, dit komt neer op drieënhalf tot vierduizend mensen, te maken met intimidatie, bedreiging en geweld. In de documentaire komen zes wethouders aan het woord die, vanwege hun werkzaamheden, te maken hebben gehad met haatmails, scheldpartijen en doodsb bedreigingen. Het leed dat dit veroorzaakt is groot. Het wordt nog groter wanneer de dreiging niet alleen de ambtsdrager betreft maar wanneer ook hun familie erbij betrokken wordt.

Het is denk ik niet toevallig dat het huidige nummer van *Impact Magazine* als thema 'Dreiging' heeft. Volgens Anneloes Eghuizen, manager en coördinator Bewaken en Beveiligen van de Nationaal Coördinator Terrorisme Bestrijding (NCTV), hebben onder andere de toegenomen polarisatie in de samenleving en de opmars van social media bijgedragen aan een toegenomen dreiging en een toename van beroepsgroepen die met dreiging en geweld te maken hebben gekregen. In de documentaire wordt de vergaande individualisering van de maatschappij genoemd als een van de oorzaken/verklaringen van steeds meer dreiging en geweld. Wanneer je als mens onvoldoende mogelijkheden hebt waarbij je je ongenoegen of frustratie kan delen dan loop je het risico dat je onvoldoende bijsturing krijgt en je niet gehoord en gezien voelt. Hierdoor is de kans dat de frustratie alleen maar toeneemt en dan zijn de anonimiteit en het gemak van social media een relatief eenvoudige manier om je gal te spuwen.

De NCTV heeft ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises en ARQ IVP enige tijd geleden gevraagd onderzoek te doen naar de psychosociale effecten van bedreiging en beveiliging. Het onderzoek, waarover u in dit nummer een samenvatting kunt lezen, geeft belangrijke aanbevelingen voor betere beveiliging van bedreigde personen. En dat is belangrijk want het mag niet zo zijn dat mensen zich in Nederland, vanwege hun werk voor de publieke zaak, onveilig voelen. Ik denk echter ook dat er aandacht moet zijn voor de onderliggende factoren die deze bedreigingen, scheldpartijen en haatberichten, aanwakkeren, hoe moeilijk dat misschien ook is. Voorkomen is altijd beter dan genezen.

Ellen Klaassens – Hoofdredacteur Impact Magazine

impact over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen

Impact informeert, agendeert en discussieert over de psychosociale gevolgen van ingrijpende gebeurtenissen op zowel mensen, organisaties als samenleving. Het magazine is gericht op mensen die zich beroepsmatig bezighouden met de psychosociale gevolgen van rampen, crisis, oorlog en geweld, zoals hulpverleners, onderzoekers en beleidsmakers. Daarnaast focust Impact zich op een brede groep professionals en anderen met interesse in terugkerende actuele thema's als psychotrauma, psychosociale hulp na rampen en crisis als ook oorlog, vervolging en geweld.

Impact is een uitgave van ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en wordt mede mogelijk gemaakt door het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP). Deze editie werd mede mogelijk gemaakt door het NCTV.

Abonnement Impact komt vier keer per jaar uit, een jaarabonnement kost € 27,50. Abonneren kan door een mail te sturen naar impactredactie@arq.org

Redactie Ellen Klaassens (hoofdredacteur), Ingrid van Assouw, Menno van Duijn, Lucia Hoenselaars, Joanne Mouthaan, Bart Nauta, Ilse Raaijmakers, Onno Sinke, Sophie van den Bergh

Redactie coördinatie Marleen van de Ven

Redactieadres Nienoord 5, 1112 XE Diemen

Contact Tel. 088-3305190, e-mail: impactredactie@arq.org

Uitgave 5de jaargang, 2021 - nr. 1

Oplage 1.350 exemplaren

Vorm en productie Bruksvoort Design & Content

ISSN 2543-2591

De impact van bedreigd en beveiligd worden

Bedreigd en beveiligd worden heeft ingrijpende effecten op het psychosociaal welzijn van mensen. ARQ bracht in opdracht van de NCTV in kaart wat die effecten zijn.

door Else de Jonge

Foto Robin Utrecht/ANP

De een vertelt 'schrikachtig te zijn om niets'. En het 'doodvermoeiend te vinden om continu "aan te staan"'. Een ander vraagt zich af, elke avond opnieuw, of hij wel moet gaan joggen. Immers, 'het is en blijft een risico'. Een derde stelt terugblikkend vast dat 'het' zijn leven blijft beheersen: 'Het wordt wel minder, maar het gaat niet weg.'

Bovenstaande citaten zijn afkomstig van mensen met een publiek ambt. Alle drie hebben ze te maken (gehad) met bedreiging en beveiliging. Hun uitspraken staan opgetekend in de publicatie *Onderzoek Psychosociale Effecten van Bedreiging en Beveiliging*, een rapport dat recent verscheen bij ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum. Het bevat de uitkomsten van een onderzoek dat ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises en ARQ IVP de afgelopen twee jaar uitvoerden in opdracht van de Nationale Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV, zie kader). De NCTV vroeg ARQ na te gaan hoe mensen met een publieke functie die bedreigd en beveiligd worden die omstandigheid ervaren en wat de effecten ervan zijn op hun welbevinden.

'Ik vond het in eerste instantie allemaal onzin en volstrekt bizar om beveiligd te worden.'

Interviews

Naast uitvoerige bestudering van literatuur over het onderwerp, hebben de ARQ-onderzoekers diepte-interviews gehouden met 26 mensen uit de doelgroep. 'Daar zaten Tweede Kamerleden bij, wethouders, burgemeesters, Officieren van Justitie en journalisten,' vertelt Ine Spee, crisisadviseur bij ARQ IVP en coauteur van het rapport. 'Een aantal van hen heeft of had te maken met verbale en fysieke agressie en intimidatie, aan huis, op straat of op de werkvloer. Soms werd schade toegebracht aan hun persoonlijke eigendommen. Anderen worden of werden bedreigd via sociale media, telefoon, e-mail en brieven. Bij een enkeling waren er vermoedens van op handen zijnd geweld.'

Veiligheidsmaatregelen waarmee de geïnterviewden ervaring hadden, varieerden al naar gelang de ernst van de dreiging, van technologische beveiliging in en om het huis, tot constante persoonsbeveiliging en, in de zwaarste gevallen, evacuatie naar een onbekend adres, omdat de politie veiligheid op het woonadres niet kon garanderen. Spee: 'Acht van de geïnterviewde personen doken op die manier onder.'

Norm

Veruit het grootste deel van de geïnterviewden vertelde een scala aan negatieve psychologische gevolgen te ondervinden van de bedreiging, waaronder een structureel verhoogde alertheid, angstgevoelens die de eigen veiligheid maar ook die van naasten betreffen, stressreacties zoals slaapproblemen en prikkelbaarheid, en

verlies van onbevangenheid. Klachten bleven soms nog lang nadat de dreiging was verdwenen aanhouden.

Ook effecten op de werkhouding werden gerapporteerd. Zo gaven enkele publieke ambtsdragers aan bij specifieke dossiers behoedzamer te opereren, en vertelde een journalist dat hij sinds hij bedreigd is alleen nog óf met iemand samen naar interviewafspraken gaat óf op een openbare plek afspreekt. Een andere zei bij het kiezen van onderwerpen 'misschien onbewust wel rekening te houden' met de dreiging. Het overheersende beeld is echter dat dreiging mensen er niet van weerhoudt hun werkzaamheden, zij het soms in aangepaste vorm, voort te zetten. Bedreiging en beveiliging hebben uiteraard ook invloed op het privéleven van mensen: naast de stress die bedreigden er zelf veelal van ondervinden, waren familieleden of andere mensen uit de omgeving, zoals burens en collega's, er soms angstig of ongerust over. Media-aandacht werd vooral als belastend ervaren waar die inging op het individuele slachtofferschap en niet op het grotere maatschappelijke thema. Saillant detail ten slotte: uit alle beroepsgroepen kwam naar voren dat bedreiging onder collega's vaak beschouwd wordt als 'iets dat er bij hoort'. 'Je kunt je voorstellen dat dit een norm is die het lastig maakt gevoelens van onveiligheid aan te kaarten,' zegt Spee. 'Dat is door een aantal mensen ook wel als zodanig benoemd.'

Klachten bleven soms nog lang nadat de dreiging was verdwenen aanhouden

Overdreven

Niet alleen de dreiging zelf, maar ook de maatregelen die in reactie daarop worden genomen, hadden de nodige impact. Deze werden soms ervaren als vrijheidsbeperkend of als een aantasting van privacy en leidden niet bij iedereen tot een veiliger gevoel. Een enkeling voelde zich zelfs minder veilig erdoor; anderen spraken van 'schijnveiligheid'. Met name geïnterviewden voor

wie de dreiging niet zichtbaar was, vonden de maatregelen 'onnodig' of zelfs 'overdreven'. 'Ik vond het in eerste instantie allemaal onzin en volstrekt bizar om beveiligd te worden,' aldus een geïnterviewde. Het afschalen van langdurige beveiligingsmaatregelen veroorzaakte stress: mensen vonden het soms lastig te geloven dat ze ineens wel veilig waren.

Verschillende van de geïnterviewden waren kritisch over organisatorische en communicatieve aspecten van hun beveiliging. Het werd bijvoorbeeld als stressvol ervaren als de politie en/of het Openbaar Ministerie maar zeer beperkte informatie verstreekte over de aard en herkomst van de dreiging. 'Politie en OM doen dat uit veiligheidsoverwegingen, bijvoorbeeld om bronnen te beschermen,' licht Spee toe. 'Maar slachtoffers van dreiging achten

Trump-aanhangers vernielen apparatuur van cameraploegen tijdens de bestorming van het Capitool op 6 januari 2021.

gedetailleerde informatie van essentieel belang om zelf een inschatting te kunnen maken van hun situatie. Als ze die niet kregen, tastte dat hun gevoel van regie aan.' In een enkel geval leverde de financiële afwikkeling van afgeschaalde beveiliging onduidelijkheden op. Ook het feit dat er bij politie en OM niet één contactpersoon werd aangewezen en dat er vaak geen structurele contactmomenten waren was een bron van spanning. Contact verliep dan onregelmatig, met verschillende personen en over verschillende lagen. De geïnterviewden hadden zeer uiteenlopende ervaringen met de communicatie met beveiligers en bewakers. Spee: 'Soms was men van mening dat die weinig sensitief leken voor de stressvolle kanten van bedreigd worden en strikt protocollair leken te handelen. Door anderen werden bewakers en beveiligers juist als uiterst professioneel, communicatief vaardig en empathisch omschreven.'

Subjectieve veiligheidsbeleving

In het ARQ-onderzoek zijn ervaringen meegenomen van een tiental adviseurs bij het programma Bewaken en Beveiligen van de NCTV en van de Dienst Koninklijke Diplomatieke Beveiliging (zie kader). Zij hebben in hun dagelijks werk direct te maken met de beveiliging van bedreigde personen. 'Op basis van een dreigingsbeeld gaan zij naar bedreigde mensen toe,' zegt Spee. 'Ze vertellen hen welke dreiging er speelt, welke beveiligingsmaatregelen er nodig zijn en wat ze nog wel kunnen doen en wat maar beter niet meer. Zo'n boodschap kan behoorlijk ingrijpend zijn. Om te horen, maar ook om te brengen.'

Bedreigde mensen reageren heel verschillend, leert de ervaring. Er worden ruwweg drie soorten reacties waargenomen: mensen nemen de dreiging serieus en accepteren de maatregelen, ze zijn angstiger dan noodzakelijk en beoordelen de maatregelen als onvoldoende, óf ze relativeren de dreiging en vinden de maatregelen overdreven. 'De subjectieve veiligheidsbeleving van bedreigden komt dus niet altijd overeen met de objectieve dreigingsanalyse die gemaakt is,' concludeert Spee. 'Soms leidt dat tot een "shoot the messenger"-reactie. Voor adviseurs is het dan een uitdaging aansluiting te vinden bij de subjectieve beleving van een bedreigde en een sfeer te scheppen waarin vertrouwen en samenwerking ontstaan. Dat zijn nogal belangrijke voorwaarden voor een goed beveiligingsproces.'

Samenwerking

Het ARQ-rapport sluit af met een reeks aanbevelingen

NCTV

De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) is onderdeel van de Nederlandse Rijksoverheid. De NCTV heeft als taak Nederland te beschermen tegen bedreigingen die de samenleving kunnen ontwrichten. De organisatie is verantwoordelijk voor terrorismebestrijding, cyber security, nationale veiligheid en crisisbeheersing en werkt daartoe samen met partners binnen de overheid, de wetenschap en het bedrijfsleven. Politieke ambtsdragers en andere personen met een publieke functie die ernstig bedreigd worden, krijgen te maken met een specifiek onderdeel van de NCTV: het programma Bewaken en Beveiligen. Dit onderdeel vertaalt dreiging en risico in te treffen maatregelen. Voor de uitvoering werkt het programma samen met verschillende partners, waaronder inlichtingen- en veiligheidsdiensten, de Dienst Koninklijke Diplomatieke Beveiliging, de afdeling Conflict- en Crisisbeheersing van de politie en de Brigade Speciale Beveiligingsopdrachten van de Koninklijke Marechaussee.

aan de NCTV. Een elementair onderdeel daarvan is het advies met alle betrokken partijen – OM, politie, NCTV en beveiligingsambtenaren – kennis te gaan delen rond het thema van het rapport. Een richtlijn op basis van alle kennis zou het beveiligingsproces van bedreigden in psychosociaal opzicht moeten verbeteren.

Als voorzet op zo'n richtlijn benoemen de onderzoekers alvast een aantal aandachtspunten. Ze pleiten onder meer voor een vaste contactpersoon – een 'casemanager' – voor iemand die bedreigd en beveiligd wordt, voor gestandaardiseerde scholing van bewakers en beveiligers over de psychologische impact van bedreigd worden en voor training in het voeren van slechtnieuws-gesprekken. 'Wij bieden al trainingen aan voor adviseurs en ondersteunen bij ARQ IVP mensen die geconfronteerd zijn met bedreiging en beveiliging,' vertelt Ine Spee. 'Dit onderzoek is aanleiding ons kennisdomein op dit gebied uit te breiden. We hopen in het najaar samen met de NCTV een congres te kunnen organiseren over de effecten van dreiging. Dat is dan bedoeld voor alle partners uit het veld.'

Else de Jonge – Tekstschrijver en journalist

Met mijn collega Ine Spee, crisisadviseur bij ARQ IVP, ben ik op bezoek bij een oud-burgemeester. Samen met zijn vrouw zitten we aan de tuintafel en praten we over hun ervaring met bedreigingen tijdens zijn ambtsperiode. Dit doen we in het kader van ons onderzoek Bedreiging en Beveiliging, naar de effecten van bedreiging en beveiliging bij personen die een publieke functie bekleden. De oud-burgemeester en zijn vrouw vertellen over bedreigingen die zo hoog opliepen dat beveiligingsmaatregelen nodig waren: camera's rond het huis die 24-uur per dag gemonitord werden, speciale oranje waaklichten bij de deur en kogelwerende ruiten. Een stressvolle periode. Zelfs lang nadat de dreiging was geweken voelen zij zich nog continu alert.

Dit verhaal horen Ine en ik vaak tijdens onze interviews met burgemeesters, wethouders, officieren van justitie, journalisten en Tweede Kamerleden. Welk beroep je ook uitoefent, de impact van bedreigingen op het psychosociaal welzijn is bij alle geïnterviewden merkbaar. De verhoogde alertheid, angst en stressreacties vernemen we vaak uit de gesprekken. Ook hebben zij vaak last van piekeren, gespannenheid en slaapproblemen. 'Ik ben schrikachtig om niets. Het is doodvermoeiend om continu aan te staan. Dat doet dreiging met je,' vertelde iemand. Vooral de zorgen om het eigen gezin en de familie zijn groot: 'Mijn gezin wordt het slachtoffer vanwege mijn keuze. Voor mij komt dit niet als een verrassing, voor hen wel.'

Helaas krijgen steeds meer politieke ambtsdragers te maken met een vorm van agressie en geweld, zo blijkt uit de *Monitor Integriteit en Veiligheid* uit 2020. Bedreigingen lopen uiteen van verbale agressie zoals schelden, kwetsen, kleinerende of discriminerende opmerkingen (vaak via sociale media) tot bedreiging en intimidatie en in enkele gevallen tot fysiek geweld.

De oud-burgemeester en zijn vrouw praten nuchter over wat ze meemaakten. Toch worden ze nog dagelijks herinnerd aan deze nare periode. Zo wijst de vrouw naar de donkere kogelwerende ruiten aan de voorkant van het huis: 'Het huis ziet er nog steeds niet uit. Als er zon op de ruiten valt is het alsof ze jaren niet gewassen zijn. Helaas had de gemeente na het betalen van alle veiligheidsapparatuur geen geldpotje meer om ze weg te halen.'

Het is dus niet alleen de bedreiging zelf die stress veroorzaakt, ook andere zaken kunnen een bijkomende last of stressbron zijn. Eén van de meest opmerkelijke

uitspraken hierover kwam van een wethouder: 'Ik heb geen trauma opgelopen van de bedreiging, maar wel van alles wat er daarna gebeurde in het proces van beveiliging.' Het gaat bijvoorbeeld over veiligheidsapparatuur in huis die de privacy schaadt, maar ook over de communicatie- en informatievoorziening die soms verwarrend kunnen zijn. Bijvoorbeeld als ambtsdragers met meerdere contactpersonen te maken krijgen vanwege de verschillende processen die tegelijkertijd lopen, zoals een politieonderzoek en een veiligheidstraject.

'Ik ben schrikachtig om niets. Het is doodvermoeiend om continu aan te staan.'

Door dit soort situaties kunnen bedreigden zich soms juist onveiliger voelen in plaats van veiliger. 'Het zou helpen als er ook aandacht is voor mijn persoonlijke beleving van de maatregelen,' gaf een officier van justitie aan. We horen in interviews dat mensen graag meer inspraak in het beveiligingstraject willen, dat geeft hen een gevoel van controle of regie - een essentiële behoefte van degenen die een ingrijpende situatie zoals bedreiging meemaken.

Wat helpt om het vol te houden is steun uit de omgeving en voldoende ontspanning. Vooral steun van collega's met eenzelfde ervaring wordt erg gewaardeerd. Iemand vertelde ons dat zijn collega's de situatie heel goed begrepen en dat contact met hen een waardevolle uitlaatklep voor hem was.

Het valt ons op hoe gedreven en vol passie de oud-burgemeester zijn werk bleef uitoefenen, ondanks zijn heftige ervaringen. Net als veel anderen die wij spraken. 'Ik zet mijn werk met meer verbetenheid en overtuiging voort,' zo stelde een wethouder vastberaden. Het is mooi en tegelijk schrijnend om te merken dat deze personen met een publieke functie vanuit hun overtuiging hun werk volharden, wetend dat het risico op bedreiging 'erbij hoort'. Dat maakt Ine en mij vastberaden om kennis te verspreiden over wat zij nodig hebben na zo'n ingrijpende gebeurtenis en zo de last voor toekomstige bedreigden iets te verlichten. Met deze extra motivatie lopen we het huis met de kogelwerende ruiten uit.

Wera van Hoof – Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises

‘We leven in de illusie van controledrift en maakbaarheid’

De coronapandemie past in een lange traditie van Nederlandse rampen en crises, laat het onlangs verschenen boek *Crisis en Catastrofe* zien. Hoe verwerkte de Nederlander in de negentiende eeuw al die ellende? Een interview met Lotte Jensen, de redacteur van de bundel, over wat we vandaag de dag van het verleden kunnen leren.

door Bart Nauta en Ingrid van Assouw

Foto Babet Hogenvorst

Lotte Jensen

Wie herinnert zich de achttien doden van de Amsterdamse Schouwburgbrand in 1772 nog? Of al die andere rampen in de lange negentiende eeuw, een periode van 1755 tot 1918? Explosies, cholera-uitbraken en groot-schalige rivieroverstromingen: Nederland is weinig bespaard gebleven. Zo schreef ook de anonieme tekstschrijver van een lied over de watersnoodramp van 1799:

‘ô God! wat droef geklag, Vervuld nu weer myn ooren, Is Neêrlands Volk, helaas! Dan ramp op ramp beschooren?’

De Nederlandse omgang met rampen in de lange negentiende eeuw is het onderwerp van het nieuwe boek *Crisis en Catastrofe*, waarin ook bovenstaande liedregel voorkomt. Lotte Jensen, de redacteur van de bundel en hoog-

leraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen, vindt het opvallend hoe vergeetachtig het collectieve geheugen is, want hoeveel weten we nog van dat verleden? 'In de huidige coronapandemie zie ik dat we in onze kleine westerse bubbel helemaal niet meer gewend zijn om met dit soort crisissituaties om te gaan,' zegt Jensen vanuit de studeerkamer thuis. 'Terwijl Nederlanders vroeger wisten dat het niet zozeer de vraag was óf er een ramp zou gebeuren, maar eerder wanneer die zou plaatsvinden.'

Jensen leidt het onderzoeksproject *Dealing with Disasters: The Shaping of Local and National Identities, 1421-1890* over de impact van rampen op identiteitsvorming. Een van de vragen waarover Jensen zich buigt is hoe Nederlanders in de negentiende eeuw rampen verwerkten aan de hand van culturele uitingen, zoals preken, schilderijen, gedichten en liedteksten.

Wat viel u op bij de bestudering van die uitingen?

'Ze staan bol van religieus besef. Mensen dachten dat God een bedoeling had met een ramp, het overkwam hen niet voor niets. Het werd gezien als een les om het leven te beteren en afstand te doen van zonden. Religieuze

'Tot in detail worden hartverscheurende taferelen van watersnoodramp beschreven'

zingeving kun je zien als een copingmechanisme om met een ramp om te gaan, een zingevende verklaring voor het leed. Eigenlijk had men daar vroeger geluk mee, want in een seculiere samenleving zoals vandaag de dag, zitten we met onze handen in het haar, omdat de overstijgende verklaring voor wat er gebeurt ontbreekt.

Een ander verschil tussen het verleden en heden is de rol van de overheid. Tijdens de coronacrisis of de vuurwerkramp in Enschede bijvoorbeeld, wordt er in eerste instantie naar de overheid gekeken voor hulp. In het verleden was de rol van de overheid minder groot. Er bestonden wel nationale inzamelingsacties, maar de meeste hulp kwam voort uit particuliere initiatieven. In de negentiende eeuw werden veel burgercomités opgericht om elkaar te helpen. De saamhorigheid was enorm.'

Foto Stadsarchief Amsterdam

De brand in de Schouwburg van Amsterdam in 1772 waarbij 18 doden vielen.

Kwam u in de liederen of kranten iets tegen over psychisch leed?

'Ik lees opvallend weinig over individueel lijden, slachtofferschap en trauma, hoewel er in de culturele uitingen wel ruimte was voor rouw en emotie. Tot in detail worden hartverscheurende tafereelen van watersnoodramp beschreven. Dat mensen omkwamen of in de kou rondredren, dat hun vee verdronk. Je kunt er uit opmaken hoe groot het leed moet zijn geweest.

Maar aan het einde van een lied volgde altijd een collectieve les of een hoopvolle boodschap en natuurlijk de oproep om te doneren. Mensen waren gericht op de vraag hoe ze er als gemeenschap weer bovenop kwamen. Het was gebruikelijk om naar het grote geheel te kijken. Lees bijvoorbeeld het gedicht dat Joost van den Vondel maakte over zijn overleden zoon: "Constantijntje, t'zaligh kijntje, Cherubijntje, van om hoogh". Op het eind is er een les: "Eeuwigh gaat voor oogenblick." Dan gaat het niet om Vondels individuele verdriet, het gaat over de les dat het leven op aarde tijdelijk is.'

Als het collectieve geheugen zo vergeetachtig blijkt, is er dan kennis verloren gegaan?

'In Nederland hebben we veel rampen en crises meegemaakt, dus wat betreft de coronacrisis is er niets nieuws onder de zon. Ik wil niet zeggen dat men vroeger beter bestand was tegen een ramp, want er spreekt veel rouw en verdriet uit de teksten die ik bestudeer, maar wel dat men meer voorbereid was. Uit de bestudering van de achttiende en negentiende eeuw zie ik dat er geleefd werd met het dreigende water, vanuit het besef dat een overstroming iedereen kon overkomen, jong en oud, arm en rijk. Nu koesteren we de gedachte dat technologie alle crises en klimaatverandering zal bolwerken, alsof de natuur zo te controleren valt. We leven in de illusie van controledrift en maakbaarheid.'

'Wat betreft de coronacrisis is er niets nieuws onder de zon'

Is *Crisis en Catastrofe* een pleidooi voor de bestuurders van nu om zich in de geschiedenis te verdiepen?

'Ik denk het wel. Ik heb samen met drie andere historici, Beatrice de Graaf, Rina Knoeff en Catrien Santing een pleidooi in de *NRC* geschreven (Het artikel: "Historici moeten ook meedenken, juist nu", red). Wij pleiten ervoor om in de huidige crisis meer perspectieven te gebruiken dan enkel het virologische of economische perspectief.

Neem ook historische kennis mee, want we kunnen leren van zaken die in het verleden misgingen. Op basis van het verleden, moeten we denk ik ook niet verwachten dat het vaccin een soort van *magic bullet* is die in één klap een einde maakt aan de pandemie. Naast die medische oplossingen, hebben mensen ook manieren van coping nodig om de opgedane ervaringen te verwerken en in perspectief te plaatsen.

Als ik kijk naar de geschiedenis valt me ook op hoeveel mooie kunstwerken er zijn verschenen om de ramp in herinnering te houden of om het leed te verwerken. Echt hele mooie kunst, hoe paradoxaal dat ook klinkt. Kunst en cultuur zijn belangrijk voor rampverwerking, maar juist dat lijken we te zijn kwijtgeraakt. Films, muziek, theater of gedichten helpen ons met een crisis om te gaan. Nu de cultuursector helemaal op zijn gat ligt missen we de mogelijkheden om op een niet-religieuze manier uiting te kunnen geven aan de stress of de rouw die met deze ramp gepaard gaan.

Zelf vind ik het vertroostend een gedicht uit de achttiende eeuw te lezen waarin een auteur heel eloquent verwoordt wat zo'n ramp met hem en de gemeenschap doet. Bijna altijd zit er een veerkrachtige boodschap in. En dan die saamhorigheid en de enorme bereidwilligheid elkaar te helpen... Dat is echt overweldigend! Ik put er altijd een beetje hoop uit.'

Lotte Jensen (red.)
Crisis en Catastrofe.
De Nederlandse omgang met rampen in de lange negentiende eeuw.
Amsterdam
University Press,
282 blz. € 24,99

Bart Nauta - Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine
Ingrid van Assouw - Ervaringsdeskundige en redactielid van Impact Magazine

De allesomvattende dreiging van kernwapens

In de huidige politiek en een publiek debat waarin veel aandacht is voor existentieel gevaar, is de nucleaire dreiging terug van weggeweest. Activisten grijpen dat aan om te pleiten voor ontwapening. Hoe voer je campagne tegen een gevaar dat zo allesomvattend is dat onmacht op de loer ligt?

door Lisa Dupuy

De coronacrisis eist een steeds grotere tol, met een opkomende economische crisis in het vooruitzicht en de klimaatcrisis die zich almaar duidelijker aftekent tegen de horizon door een toenemend aantal natuurrampen. In dit artikel staat een andere dreiging centraal, die een ongekende crisis zou kunnen veroorzaken en waarvan we onmogelijk kunnen zeggen hoeveel voorvallen dankzij politieke moeite of puur toeval al zijn afgewend: de dreiging van kernwapens. De angst voor de atoombom is decennialang naar de achtergrond verdreven, maar we leven nog altijd in een nucleair tijdperk.

Wereldwijd liggen nog zeker 10.000 kernkoppen klaar (plus nog een aantal dat wacht op ontmanteling), waarvan een derde in stelling is gebracht. 1.800 atoomwapens staan op *high alert* – zodanig afgesteld dat een druk op de knop genoeg is voor afvuren. Details over die kernwapenarsenalen behoren, ook om militair-strategische redenen, tot de meest jaloers bewaarde staatsgeheimen.

De atoombom is een troef die achter de hand wordt gehouden, met afschrikwekkende dreiging. Al sinds de eerste ontwikkeling van de kernbommen wordt gepleit voor ontwapening. Eind 2020 behaalde de anti-kernwapenbeweging een belangrijke formele overwinning, met de ratificatie van het Kernwapenverbod, een nieuw verdrag binnen de Verenigde Naties. Daaraan ging een recente heropleving van publiek debat vooraf.

Terugkeer in het publieke debat

De Amerikaanse president Donald Trump leek in zijn termijn weinig op te hebben met de weloverwogen zwijgzaamheid die samenhangt met de nucleaire

doctrine. Met grootspraak in plaats van afgemetenheid – ‘Mijn bommen zijn groter dan die van Kim Jung-Un’ – leek hij achteloos te dwepen met een militair machtsmiddel dat zou leiden tot een enorme catastrofe. Trump trok de Verenigde Staten zonder pardon terug uit het atoomakkoord met Iran en liet verdragen die al met de toenmalige Sovjet Unie werden getroffen, aflopen.

Gevolg: kernwapens waren terug als publieke gesprekstof, de spanning op het wereldtoneel liep op en de stukjes van analisten kregen soms een hysterisch tintje. Moesten we ons zorgen maken over het lontje van de persoon onder wiens directe bevel een verschrikkelijk machtsmiddel valt? Velen hopen dat de VS onder Joe Biden terug zullen keren naar de internationale overeenkomsten. Trumps opvolger committeerde zich inderdaad vrijwel direct aan een vernieuwd wapenakkoord.

De acute coronacrisis in de VS zet onderzoekers naar wapenontwikkeling verder aan het denken: ‘Door de coronacrisis is een groot publiek zich ineens bewust van de fragiliteit van onze samenlevingen en landen. Ik kan me voorstellen dat dat besef beklijft’, vertelt Richard Pilch, onderzoeker naar nieuwe wapensystemen, vanuit zijn kantoor aan de universiteit van Monterey. Met collega’s bekeek hij aan het begin van de pandemie de overeenkomsten tussen de existentiële dreigingen door massavernietigingswapens en de huidige gezondheids crisis: ‘Het virus legt onze zwaktes bloot, zoals de betrekkelijkheid van zoiets als “veiligheid”. De pandemie ligt buiten ons, de mensheid heeft het virus niet in de hand. Maar er zijn ook een hoop potentiële rampen die wij zélf zouden veroorzaken.’

Foto Shutterstock

Amerikaanse kernproef bij de Marshalleilanden in 1952.

Of, zoals de Australische huisarts Margaret Beavis stelt: 'Ik denk dat door de coronacrisis meer urgentie duidelijk wordt in het publiek debat. We kunnen ons druk maken over ziekte, of over de levensstijl van onze patiënten. Maar zulke gezondheidsrisico's vallen in het niet bij de gevaren en gevolgen van nucleaire wapens, als die tot ontploffing komen.' Met de gelijkgestemde Anne Noonan legt Beavis in een groepsinterview via Zoom uit dat veel artsen zich om deze reden aansluiten bij de anti-kernwapenbeweging. Noonan, psychiater, keek al in de jaren tachtig naar de angstdromen die samenhangen met de breed gevoelde nucleaire dreiging. Beide vrouwen maken deel uit van een Australisch netwerk van activisten die zich al lang inzetten voor ontwapening.

'Als je Fransen vraagt naar hun mening over de kernwapens, zeggen de meeste dat zij zich machteloos voelen'

Kerndreiging als science-fiction

Voordat Donald Trump zo opschepte over de Amerikaanse nucleaire overmacht, was de kerndreiging al een tijdlang niet meer publiekelijk gevoeld. Sinds de val van de Berlijnse Muur groeiden generaties op zonder spotjes over paddenstoelwolken en waar het beste dekking te zoeken. De nucleaire winter was hoogstens de setting voor een computerspel: het rampscenario na een

atoomoorlog, met straling, nucleair puin en grote hoeveelheden fijnstof die de zon blokkeren, is lekker dystopisch. Onderwijl verdween de serieuze mogelijkheid van een kernexplosie uit het publieke en politieke debat, schetst de Franse onderzoeker Benoît Pelopidas van de universiteit Sciences Po in een gesprek. Hij bestudeert de Franse nucleaire doctrine, en vooral de publieke kennis daarvan: 'In recente Hollywood-films gaat het amper over kernwapens. Als ze in een rampen- of spionnenfilm voorkomen, dan lijkt het wel een science-fiction. Zo van: "ach, dat gebeurt toch niet", of de wapens figureren als het doel van een totale gek. Die beeldvorming doet dus geen recht aan de realiteit – de wapens zijn er al, en door veel landen worden ze gezien als een vast gegeven van hun bestaan.'

Volgens Pelopidas zijn burgers zich doorgaans te weinig bewust van de impact van kernwapens op de gehele politiek: 'Er is geen publiek inzicht in dat arsenaal. De kosten, de beslissingen. Als je Fransen vraagt naar hun mening over de kernwapens, zeggen de meeste dat zij zich machteloos voelen. Niet alleen gaat de verwoestende kracht van zo'n wapen hun voorstellingsvermogen te boven. Ze hebben vooral het idee dat zij als kiezer geen invloed op die staatszaken hebben.'

Activisten voor ontwapening

Die gevoelens van onmacht zijn een belangrijk euvel voor activisten, zoals Beavis en Noonan, die pleiten voor

Protest op vliegbasis Volkel tegen het plaatsen van nieuwe kernbommen, september 2020.

ontwapening. Hoe breng je het thema 'existentiële dreiging' op de juiste manier aan de man? Beavis: 'We zadelen het publiek op met een mogelijke realiteit die ontzettend heftig is. De nucleaire winter is een nachtmerrie waarvan niemand zich wil indenken dat die werkelijkheid wordt. We moeten burgers wakker schudden, maar op zo'n manier dat zij niet volledig worden lamgeslagen.'

De Internationale Commissie van het Rode Kruis vindt er geen doekjes om. Als een president op 'de knop' drukt, een *bad guy* zijn meesterplan voltrekt, of een kernkop door een ongeluk of miscommunicatie ontploft, dan kan 'niets meer bestaan' in het getroffen gebied. Van zorg, onderdak en noodhulp kan absoluut geen sprake zijn tijdens een nucleaire winter. Het zou voor humanitair werkers door de straling te gevaarlijk zijn. Die waarschuwing van de internationale hulporganisatie maakte tijdens een overlegssessie bij de Verenigde Naties goed duidelijk dat de verwoesting ongekend groot zou zijn.

'We moeten burgers wakker schudden, maar op zo'n manier dat zij niet volledig worden lamgeslagen'

Bij de VN werd jarenlang gewerkt aan een verbod op kernwapens, onder meer door de Australische activisten. Zij waren betrokken bij ICAN, de wereldwijde coalitie van maatschappelijke organisaties die voor ontwapening ijveren. De activisten behaalden eind 2020 een belangrijk formeel succes, toen het verbodsverdrag werd geratificeerd: de drempel van vijftig nationale goedkeuringen werd toen behaald. Het verdrag is daarom sinds 20 januari van kracht in de ondertekenende landen. Daar zijn kernwapens 'niet alleen immoreel, maar ook illegaal', zoals de slogan luidt. Ook ontwikkeling en financiering van kernwapens is verboden, bijvoorbeeld door investeringen van pensioenfondsen (waarvan een aantal zich terugtrok).

Psychologische tol

Voor de Australische activistes is het VN-Kernwapenverbod de kroon op jaren werk. Ze bleven trekken aan een onderwerp dat vergeten leek. Die campagnes eisten soms een psychologische tol. Zeker voor de Aboriginal activiste Karina Lester, wier vader Yami werd verblind door Amerikaanse atoomtesten op het Australisch grondgebied in de jaren vijftig. 'Ik voel mij generationeel

slachtoffer van de gewelddadige chaos van de atoombommen', zegt ze. Dat gevoel werd verergerd omdat de geschiedenis van de kernproeven vaak slechts beperkt wordt behandeld. 'Het is niet eerlijk om alleen maar te spreken over de kernwapens die aan het einde van de Tweede Wereldoorlog zijn ingezet. Ook de tests hebben veel impact gehad', vertelt zij.

De proeven zoals die waarvan de vader van Lester slachtoffer werd, zijn veelal uitgevoerd in gebieden die gemarginaliseerd waren, zoals in de toenmalige koloniën. In het nieuwe Kernwapenverbod staat dat er hulp moet komen aan alle mensen en gebieden die met de nucleaire wapens en de wapenprogramma's in aanraking zijn gekomen. Lester, die het tragische verhaal van haar vader deelde in actiecampagnes en media, noemt het VN-verdrag een 'verlichting', een stap naar meer erkenning. 'Hoe meer aandacht er is voor de impact en de blijvende schade voor bijvoorbeeld mijn vader, des te duidelijker wordt ook de huidige dreiging.'

Sommige analisten vinden de ratificatie van het VN-Kernwapenverbod vooral een symbolische stap. Vooral nog heeft geen van de landen mét atoomwapens ondertekend. Zo is echte ontwapening nog ver weg. Voorstanders van het idealistische verdrag denken juist dat met het nieuwe document de dreigende 'status' van de kernwapens (en de landen die ze hebben) wordt ondermijnd. Immers, de meeste landen hebben geen nucleair arsenaal, en met het nieuwe verdrag kunnen ze de wapens duidelijk afkeuren. Zo wordt de druk op de kernwapenlanden opgevoerd, denkt ICAN-oprichter Dimity Hawkins: 'De nucleaire dreiging hangt altijd boven ons. Maar het is vooral belangrijk dat je je niet klein laat maken in dat aangezicht.'

Lisa Dupuy – Freelance journalist, heeft een achtergrond in nonproliferatie en oorlogsstudies

Binnenshuis

Oorlog, terreur, politieke onrust, economische teloorgang of een pandemie: wie aan dreiging denkt zal geneigd zijn die buiten de deur te zoeken. Maar soms bevindt die dreiging zich binnen de muren van het huis. Wie opgroeit in een huis vol kilte, spanning of huiselijk geweld, zal dat zo snel mogelijk willen ontvluchten.

Soms zullen degenen die opgroeien in onveiligheid later bijdragen aan de onveiligheid van anderen. Meerdere onderzoeken wijzen uit dat opgroeien in een onveilige omgeving crimineel gedrag kan stimuleren. Fysieke straf en mishandeling, ouders die hun kinderen afwijzen, huiselijke vijandigheid: ze verhogen de kans op agressie en kunnen een kind belemmeren om een gezonde dosis empathie voor anderen te voelen. Kort gezegd, wie geen empathie heeft ontvangen, zal die moeilijker kunnen opbrengen; wie opgroeit met geweld, zal eerder geweld gebruiken.

In de zoektocht naar de vraag hoe mensen schuldig worden aan genocide, wordt soms ook naar die moeilijke jeugd gekeken - als een van de vele puzzelstukjes, want het menselijk gedrag (dat van *génocidaires* is óók menselijk) is veel te complex voor een allesomvattende verklaring. Duiden is overigens niet hetzelfde als het goedpraten van gruwelijke misdaden. En nee, het gaat hier ook niet om een onafwendbare route van jeugdtrauma naar massaal geweld. Toch zijn er nogal wat opvallende historische voorbeelden te geven van het verband. Zo valt in interviews met SS'ers, die na de oorlog in de gevangenis zaten wegens massamoord, hun slechte relatie met hun autoritaire en fysiek straffende vader op. Andere nazi's moesten het doen zonder een vader in hun leven, en dat in een onrustige tijd van armoede en instabiliteit tijdens het interbellum.

Dan het voormalige Joegoslavië. De in de jaren '40 geboren Slobodan Milošević had een verstoorde jeugd in een familie vol depressie: zijn ouders en een oom pleegden zelfmoord. De beruchte Bosnisch-Servische militieleider Željko Ražnatović, de oprichter van de aan misdaden tegen de menselijkheid schuldig bevonden groep Arkans Tijgers, vluchtte op negenjarige leeftijd voor een gewelddadige en alcoholistische vader en ging daarna een leven vol delicten en gruwelijk geweld tegemoet.

Wie geen veilig thuis heeft zal die geborgenheid elders zoeken. Dat een instabiele thuissituatie een opstap kan zijn tot een lidmaatschap bij een extremistische groepering, bewijst een onderzoek uit 2007, uitgevoerd in opdracht van het Duitse *Bundeskriminalamt*, naar veroordeelde Duitse extremisten en terroristen die een rechtse, linkse of jihadistische ideologie aanhingen. Haast alle geïnterviewden van de studie kwamen uit instabiele families en hadden enorme stress in hun prille leven te verduren gehad door het verlies van een ouder of door disfunctionele relaties waarbij familie eerder vijand dan vriend was.

Vanwege een gebrek aan warmte thuis, zochten de latere extremisten erkenning en sociale steun elders, bij hun nieuwe kliek, die zij vaak hun familie noemden. Het zou een gewelddadige familie blijken, een masculiene groepering van bloedbroeders die steeds verder zou radicaliseren: de *Sturmabteilung*, de Rwandese *Interahamwe*, de Islamitische Staat. Willen we de aantrekkende werking van dit soort groepen en de dreiging die ervan uitgaat voorkomen, dan zullen we ook binnenshuis moeten zoeken, waar ook ter wereld.

Bart Nauta - Beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine

Zij werden bedreigd tijdens hun werk

‘De garantie dat er niks misgaat, bestaat niet’

Illustratie Hans van Brulsvoort

Zal ik vanavond gaan joggen, of blijf ik voor de zekerheid thuis? Kan ik die spotprent in de klas laten zien, of is dat vragen om gedoe? Moet ik daar wel heen, als journalist, of slingeren ze een steen naar mijn hoofd? En is het wel verstandig om foto's van mijn kinderen op Facebook te zetten? Je weet immers nooit.

door Sam de Graaff

Het zijn stuk voor stuk vragen waar mensen uit verschillende beroepsgroepen mee worstelen uit angst voor of na een bedreiging. Dát een bedreiging namelijk groot effect kan hebben op het leven van mensen is bekend, en werd vorig jaar nog maar eens bevestigd in een door ARQ gepubliceerde studie.

Uit de studie, uitgevoerd in opdracht van de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid, bleek dat bedreiging en eventuele daaropvolgende beveiligingsmaatregelen 'significante gevolgen' kunnen hebben voor het welzijn van bedreigde personen en hun naasten. Tegelijkertijd bespeurden de onderzoekers een opmerkelijke vorm van acceptatie: de 26 ambtsdragers en journalisten met wie ARQ sprak, zagen bedreiging soms als iets dat hoort bij hun werk.

Toch geldt daarbij een belangrijke ‘maar’: bedreiging kan en mag nooit normaal worden, stelden de geïnterviewden. Het is geen part of the job, al is het soms onvermijdelijk. De door ARQ gesproken personen toonden zich strijdvaardig en vertelden dat hun werk niet of nauwelijks leed onder de bedreigingen. Sterker nog, het omgekeerde was waar: ze oefenden hun vak juist nog gedreven uit.

In dit artikel komen drie mensen aan het woord die tijdens hun werk met bedreiging te maken hebben gehad. Het gaat niet om de mensen uit het genoemde onderzoek, maar dat maakt hun verhaal niet minder interessant. Wat hebben deze drie – een journalist, een docent en iemand die anoniem wil blijven – meegemaakt? Hoe gingen ze ermee om? En overwogen ze om te stoppen, of zijn ze onvermurwbaar doorgegaan met hun werk?

Lorenzo Derksen (33), journalist

‘Weet je, je ontwikkelt een olifantenhuid’

‘Toen ik in de media ging werken, kwam ik er snel achter dat het veel “ons kent ons” is. Daarom heb ik een tijd geleden – een jaar of 12, 13 terug – een klein persbureau opgericht: Inter Visual Studio. Het leek me slim om mensen om me heen te verzamelen en als collectief te opereren. We verslaan het “spontane nieuws”, zoals ik het noem. Dat wat nu direct plaatsvindt en waar iemand fysiek bij moet zijn, zowel foto als video.’

‘Soms werken we in opdracht van een ander medium, een omroep bijvoorbeeld, maar veel nieuws kun je niet plannen. Zodra we erover horen, gaan we. Zo ging het ook bij de rellen rond de invoering van de avondklok. Een van onze camerajournalisten kreeg toen een steen op haar hoofd in Amsterdam. Ze was er pas vijf minuten, stapte net de auto uit, en het was raak. Ze is naar huis gegaan – qua letsel viel het gelukkig mee – en deed later aangifte. Overigens waren die rellen voor mijn gevoel niet nieuw: het deed denken aan hooligans, die zijn er al jaren.’

‘Juridisch gezien ben ik eigenaar van het persbureau, maar ik ben zelf ook gewoon camerajournalist. Of ik wel-

eens wat heb meegemaakt? Weet je, je ontwikkelt een olifantenhuid. De meeste incidenten meld ik niet eens. Er zijn meerdere keren stenen naar me gegooid, bijvoorbeeld. Zelf ben ik niet zo bang, ik ben een grote jongen, maar ik respecteer het als collega’s ergens niet naartoe willen – de garantie dat er niks misgaat tijdens het werk bestaat gewoon niet.’

‘Twee keer heb ik wél aangifte gedaan. Een van die keren weet ik nog heel goed. Ik was aan het werk op het Spui in Amsterdam, toen ik werd aangevallen door een timmerman. Ik was onder een politielint doorgegaan waar hij iets herstelde – het was kort na een brand. Ik mocht daar zijn, ik had een perskaart, maar hij drukte me samen met een brandweerman op de grond.’

‘De hulpofficier van justitie was erbij, die zag het allemaal gebeuren, net als andere getuigen. Toch werd de zaak geseponeerd: gebrek aan bewijs. Dat steekt. Als hij wordt vrijgesproken kan ik daar nog mee leven, maar de zaak kwam niet eens voor. Daardoor denk je in het vervolg wel twee keer na over zo’n aangifte.’

Olivier Schröder (33), docent filosofie

‘Na dat incident keek ik anders naar m’n werk’

‘Op dit moment werk ik als filosofiedocent op een internationale school in Den Haag. Ik geef nu zo’n vier jaar les en heb één keer iets meegemaakt. Dat was op een andere school, in Dordrecht. Een leerling zei dat hij me op mijn bek ging slaan. Het ging eigenlijk nergens om. Hij was aan het niksen, en dan bedoel ik letterlijk: nik-

sen. Hij zat met z’n oortjes in aan tafel, zonder boeken. Die kon hij ook niet pakken want die had hij niet, zei hij.’

‘Toen ik hem eruit stuurde, werd hij agressief. Het gekke was: hij was niet heel groot, niet het type van wie je zoiets zou verwachten. Geen kickbokser, zeg maar. Hoe

ik precies reageerde weet ik niet meer. Ik heb hem een beetje ongelovig aangekeken, denk ik, ik was in de war. Dat maakte hem alleen maar bozer. Ik heb oogcontact gehouden tot hij de klas uitliep. Hij maakte nog zo'n gebaar van: kom dan. Toen was hij weg.'

'Die leerling is uiteindelijk twee dagen geschorst. Er kwam een gesprekje met de leidinggevende, het afdelingshoofd van de bovenbouw, maar dat was het. Tja, die jongen was 19, hij zat in 5 havo. Ik vond het vreemd dat hij nog een kans kreeg. Als een leerling een situatie creëert waarin de leraar voor zijn veiligheid moet vrezen, dan moet die leerling worden verwijderd. Klaar.'

'Na dat incident keek ik anders naar m'n werk. Voor mijn gevoel krijgen sommige leerlingen wel erg veel kansen als het gaat over hun gedrag. Wat draagt het bij aan

de vorming van jonge mensen als dit soort intimidatie wordt afgedaan met twee dagen straf? Het onderwijs in Nederland is soms wat te familiair en vrijblijvend. Iets meer discipline kan geen kwaad. Op de school waar ik nu werk gaat dat beter: we geven ook een cijfer voor gedrag. Dat werkt als een tierelier.'

'Toch heeft die bedreiging me niet weggejaagd: ik werk met alle plezier in het onderwijs en blijf dat doen. Na die bedreiging kwamen heel af en toe vreemde fantasieën in me op – wat als een leerling echt gewelddadig wordt? – maar dat was vooral gebaseerd op wat je in de media hoort, niet op de realiteit. Bang ben ik niet, ook niet na die bedreigingen rond Charlie Hebdo bijvoorbeeld. Eerlijk gezegd: ik zou die spotprenten best laten zien, met de nodige context natuurlijk. Ik zou gezeur verwachten, dat wel, maar ik zou het aandurven.'

Anoniem (naam bekend bij de redactie)

'Beveiligde personen zijn mensen, geen objecten'

'In het verleden heb ik te maken gehad met een ernstige, directe bedreiging. Een advocaat met wie ik samenwerkte, had een concrete waarschuwing ontvangen – veel meer kan ik er helaas niet over zeggen. Daardoor was er aanleiding om te denken dat ook ik een target kon zijn. Dat de dreiging zo reëel werd, kwam hard binnen.'

'Vanaf dat moment werd ik beveiligd. Zoiets is erg ingrijpend. Mijn rol als vader veranderde bijvoorbeeld. Ik bracht de kinderen naar sporttraining en wedstrijden, dat kon nu veel moeilijker. De spontaniteit verdween. Alles moest ik doorgeven: wat ik zou gaan doen, wie er langskwamen. Het moeilijkst vond ik het gebrek aan privacy: er zijn altijd beveiligers om je heen. Nou ben ik best een mensenmens, maar dit ging wat ver.'

'Het Openbaar Ministerie kwam met het aanbod: als je psychologische steun nodig hebt, kan dat. Mij heeft dat ongelooflijk geholpen. Iemand die dat soort processen meer meemaakte, kon heel concreet uitleggen hoe het werkte en kon spiegelen wat het teweegbrengt. We gingen na: wat is het moeilijkst? Bij mij was dat dus het privacy-aspect. Ik leerde me beter af te sluiten, bijvoorbeeld met een boek.'

'Het is van groot belang dat beveiligde personen op de hoogte worden gehouden van de dreiging. In mijn situ-

atie ging dat goed, maar zo gaat het niet altijd. Ik wilde alles weten, dat zei ik vanaf het begin. Je raakt de regie over je leven kwijt, voor je gevoel. Het helpt enorm als je aan tafel zit en wordt bijgepraat over je eigen situatie. Beveiligde personen zijn mensen, geen objecten.'

'Terugkijkend denk ik: ik ben nu minder naïef. Ik deelde vroeger meer op sociale media. Foto's van kinderen, of informatie die je woonplaats kan prijsgeven. Toch zie ik ook een omslag in Nederland. Dat begon al met de moord op Pim Fortuyn. Daarna kwam Theo van Gogh en later Derk Wiersum. Het land raakte met ieder van deze moorden meer van zijn naïviteit kwijt. Neem het Media Park of de rechtbanken: overal poortjes, verscherpte controles.'

'Na de moord op Derk Wiersum ontstond binnen het rechterlijk bedrijf een paniekreactie. Iedereen ging in de overdrive, je denkt dat het hele systeem aan het wankelen is. Dat valt gelukkig mee. Wel is er een grens overschreden – de moord op een advocaat in dit geval, of op een politicus bij Fortuyn. Dat maakt het voor een volgend persoon misschien net iets denkbaarder om het ook te doen. Daar moeten we rekening mee houden.'

Sam de Graaff – Freelance journalist en schreef onder meer voor Het Parool, de Volkskrant en persbureau ANP.

Een gesprek over de impact van de ramp op individu en gemeenschap

Nieuwjaarsbrand Volendam: twintig jaar later

De Dijk in Volendam, met in het midden de twee groene gevels van de Wir War bar en het daarboven gelegen café 't Hemeltje.

Twintig jaar na de nieuwjaarsbrand spreken getroffen en publiekelijk over hun emoties, herinneringen en ervaringen: zowel in de documentaireserie *De Veerkracht van Volendam* als tijdens het evenement 'Volendam Spreekt!' Beide zijn een onderdeel van de twintigjarige herdenking van de ramp. Wat betekent de nieuwjaarsbrand vandaag de dag voor de gemeenschap van Volendam?

door Ine Spee en Lucia Hoenselaars

De brand in het Volendamse Café 't Hemeltje in de nacht van 31 december 2000 op 1 januari 2001 duurde in totaal drie minuten, maar laat twintig jaar later nog steeds sporen na. Dit geldt niet alleen voor de individuele slachtoffers en hun families, maar ook voor de Volendamse gemeenschap. Een gesprek met Erik Tuijp, voorzitter van de Stichting Slachtoffers Nieuwjaarsbrand Volendam.

'Als je gevraagd wordt om te helpen in de nasleep van zo'n ramp, dan kun je geen nee zeggen', zei Erik Tuijp tegen zijn vrouw toen hij nog niet wist dat hij een paar uur later gevraagd zou worden om leiding te geven aan een stichting voor de slachtoffers van de brand. Na vele gesprekken met de gemeenschap en betrokkenen werd op 10 januari 2001 formeel Stichting Slachtoffers Nieuwjaarsbrand Volendam opgericht.

Op 15 januari werd er een helpdesk ingericht door de Stichting waar mensen elk uur van de dag hun vragen

konden stellen aan vrijwilligers. Daaruit bleek dat in de eerste periode na de ramp de praktische noden het hoogst waren. Tuijp ging daarmee aan de slag: van het zoeken naar contact met ouders van getroffen en in buitenlandse ziekenhuizen, tot het overleggen met taxicentrales die getroffen en naasten vervoerden, om zo de onderlinge concurrentie weg te nemen. Ook zorgde hij voor juridische ondersteuning voor de getroffen en legde hij contact met verschillende zorgverzekeraars.

De Stichting staat midden in de gemeenschap van Volendam. Hielp dat om zicht te krijgen op wat er nodig was aan steun?

'Deels wel, maar het was tegelijkertijd best ingewikkeld om aansluiting te vinden bij de ernstig getroffen in de ziekenhuizen. Zij lagen namelijk verspreid over meerdere ziekenhuizen en brandwondencentra, soms zelfs in het buitenland. Om goed zicht te krijgen op de situatie hebben we daarom als bestuur van de Stichting besloten om getroffen in de ziekenhuizen en brandwon-

dencentra te bezoeken. Getroffenen en naasten hadden veel vragen en op deze manier hebben we geprobeerd die te verzamelen en te beantwoorden.

Als ik terugkijk op de afgelopen twintig jaar, dan was 1 november 2004 het moment dat er een beetje rust ontstond. Op die datum werd de vaststellingsovereenkomst gesloten. Dat was een overeenkomst tussen alle betrokken partijen, de gemeente, de eigenaar van het pand en de belangenvereniging, die erop neerkwam dat alle civielrechtelijke gevechten rondom aansprakelijkheid voor de ramp werden beëindigd. Met die overeenkomst was de druk van jarenlange complexe juridische procedures weg. Dat zorgde voor rust. Maar dat is dan achteraf gezien wel relatieve rust.'

Hoezo relatieve rust?

'Omdat je nu ziet dat dingen toch onverwerkt zijn gebleven. Dingen die nu pas aan de oppervlakte komen. De rampdeskundigen hadden ons destijds al gewaarschuwd dat de verwerking nog wel tien, twintig, dertig jaar zou kunnen duren. Dat het misschien wel nooit helemaal verwerkt zou zijn en dat we ons daarop moesten voorbereiden. Dat was eigenlijk ook een van de redenen dat de nazorgstichting een lang tijdspad voor zichzelf had geformuleerd. Ik denk inderdaad dat je er altijd op voorbereid moet zijn dat dingen die niet verwerkt zijn plotseling aan de oppervlakte kunnen komen.'

Welke ontwikkelingen heb je de afgelopen twintig jaar in de Volendamse gemeenschap gezien?

'Het is een warme gemeenschap, die in dit soort situaties, als de nood aan de man is, er staat. Maar het is ook een gemeenschap – dat hebben we de afgelopen periode ook ervaren – die dingen wil afsluiten en die verder wil. Een van de lastige onderdelen van deze ramp was dat je niet meteen verder kon, omdat er zoveel jaren nazorg nodig waren. Maar tegelijkertijd is dat ook weer niet voorbehouden aan Volendammers. Je hoort namelijk van de deskundigen dat het bij rampen heel lang kan duren voordat mensen met hun ervaringen naar buiten komen. Dat ze het toch eerst proberen weg te stoppen, omdat ze denken dat ze er dan klaar mee zijn.'

Wat was jullie visie of boodschap bij het organiseren van de twintigjarige herdenking van de ramp?

'Al vrij snel bleek dat de gemeenschap en de getroffen mensen dit moment breed wilden gaan herdenken. Aan die herdenking hebben we de vraag gekoppeld: hoe maken we gevoelige dingen bespreekbaar? Hoe creëren we een situatie waarin mensen bij zichzelf te rade kunnen gaan of er dingen onverwerkt zijn gebleven? Met het evene-

ment 'Volendam Spreekt!' nodigen we mensen uit om naar buiten te treden en in gesprek te gaan met elkaar. Via 'Volendam Spreekt!' hebben we de barrières daarvoor zoveel mogelijk geprobeerd weg te nemen.

We horen nu bijvoorbeeld ook over de ervaringen van mensen, waaronder hulpverleners, die in de eerste uren na de ramp direct betrokken waren. Zij hebben dingen gezien en meegemaakt die onbesproken zijn gebleven en die niet verwerkt zijn. Dat komt ook terug in de recente tv-uitzendingen. Wij willen als Stichting vooral meegeven: Hou het niet voor jezelf, maar treed ermee naar buiten, en weet dat het heel normaal is dat je na zoveel jaar nog met onverwerkte zaken zit.'

Je zou 'Volendam Spreekt!' bijna een collectief verwerkingsproces kunnen noemen.

'Door 'Volendam Spreekt!' worden er nu al verborgen puzzelstukjes gevonden. Zo kwam een van de getroffen mensen er tijdens de gesprekken achter dat de handafdruk in het littekenweefsel op haar arm afkomstig was van een andere aanwezige, die haar arm tijdens de ramp heeft vastgepakt in een poging haar te redden. Zulke verhalen komen boven water doordat brandweerlieden en andere hulpverleners vertellen: "ik zag jou daar" of "ik zag dit". Er worden echt nieuwe dingen gevonden na zoveel jaren, en dat is ook wel heel bijzonder om mee te maken.'

'Hoe creëren we een situatie waarin mensen bij zichzelf te rade kunnen gaan of er dingen onverwerkt zijn gebleven?'

Uit de documentaires blijkt een enorme veerkracht. Hoe verenig je dat met dat onbesproken, onverwerkte leed?

'Ik denk dat het in de aard van de Volendammer zit om dingen aan te pakken. Dat zie je ook heel erg bij deze groep getroffen mensen. De veerkracht van Volendam is groot, maar nu is duidelijk geworden, ook door de uitzendingen, dat er ook zaken zijn weggestopt. Dat blijft niet beperkt tot een individu, maar dat geldt voor een grotere groep.'

Welke rol gaat deze traumatische gebeurtenis in de toekomst nog vervullen voor de gemeenschap in Volendam?

'Het is onderdeel van de geschiedenis van het dorp, een heel vervelend onderdeel, maar dat moet je niet willen wegpoetsen. Binnenkort gaan we het café openstellen voor bezoek en dat zal ook een impact hebben. We zitten ook nog met het vraagstuk wat we nou uiteindelijk met

Erik Tuijthof

die ramp plek willen doen. Daar zullen we de komende jaren binnen de gemeente over gaan praten. Iedereen is het er over eens dat het geen toeristische trekpleister moet worden. We moeten er goed over nadenken hoe we het pand een passende bestemming geven. Maar eerst moeten we kijken hoe de bezoeken van getroffen en naasten aan de ramp plek landen en hoe men daarmee omgaat. Er zullen getroffen zijn die de plek willen bezoeken met hun kinderen en anderen die dat juist weer niet willen. Dat zal iedereen zelf moeten bepalen.'

Wat heeft jou de afgelopen jaren het meeste geraakt?

'Wat mij energie geeft is die veerkracht, dat getroffen kracht uitstralen en nu hun kwetsbaarheid durven uit te spreken. Daar heb ik het eigenlijk al die jaren voor gedaan. Om al die mensen te stimuleren een goed leven voor zichzelf te vinden. Dat is het mooiste wat je kunt bereiken in zo'n traject. Ik weet zeker dat het mij een veel completer mens heeft gemaakt.'

Je bent zelfs benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau voor jouw inzet voor de Stichting.

'Dat was een enorme blijk van waardering. Wat ik zo mooi vond daaraan, was dat het door een aantal getroffen was aangevraagd. Niet door andere bestuurders,

maar echt door mensen uit de getroffenengroep. Dat geeft een warm gevoel.'

De documentaireserie *De Veerkracht van Volendam* (KRO NCRV) bestaat uit drie delen en is online te bekijken via NPO Start.

'Volendam Spreekt!' is een reeks bijeenkomsten, waarin getroffen in een intieme setting hun verhaal over de ramp delen.

Kijk voor meer informatie op www.hemeltjevolendam.nl

Ine Spee – Crisis-adviseur bij ARQ IVP.

Lucia Hoenselaars – beleidsontdekker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolg en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine.

Toen ik klein was, hadden mijn ouders een boerderijtje in Drenthe. Een knollig keuterboerderijtje met een piekharige rieten kap. In de lente bouwden de zwaluwen nestjes in de deel en vlogen in en uit om hun kinderen te voeren. 's Zomers, als de oude bakstenen gloeiden in de zon, dronken wij thee onder de beukenboom. 's Winters stonden er bij het opstaan ijsbloemen op het raam en kropen wij dicht bij de snorrende kachel.

Wonen in een boerderij is altijd mijn ideaal gebleven maar in de realiteit woon ik in een nieuwbouwhuis. Toch is ons oude boerderijtje vaak in mijn gedachten. Als ik een bord afwas waan ik mij achter het oude granieten aanrechtblad en als ik mijn tuin instap ruik ik de herfstbladeren in onze Drentse tuin. Onze boerderij is, zoals therapeuten dat noemen, mijn 'veilige plek'.

De veilige plek is een interventie die veel ingezet wordt bij getraumatiseerde patiënten. Hun wordt gevraagd zich een plek voor te stellen waar zij zich veilig en comfortabel voelen en waar ze zich in gedachten altijd terug kunnen trekken. Dat kan een fantasieplek zijn, zoals een kasteel, een bunker of een snoezelruimte, maar ook een bestaande plek, zoals een kamer in hun eigen huis. Soms zeggen patiënten, 'hier, bij jou.' Dat geeft een goed gevoel, maar uiteindelijk hoop je natuurlijk dat ze veilige plekken vinden buiten de therapie.

Veilige plek

Het voorstellen van een veilige plek hoort een prettige interventie te zijn maar kan ook nogal veeleisend uitpakken. Toen ik voor het eerst een veilige plek moest visualiseren, tijdens mijn opleiding, wilde het maar niet lukken. Hoe meer ik me bedacht dat het er veilig moest zijn, hoe meer gevaren er in me opkwamen die mijn veilige plek zouden kunnen bedreigen. Voorheen werd weleens gedacht dat patiënten die geen veilige plek konden visualiseren, niet klaar zouden zijn voor traumatherapie. Tegenwoordig weten we gelukkig dat dat niks met elkaar te maken heeft. Als de herinneringen verwerkt zijn en het veilig is geworden in je hoofd, dan lukt dat visualiseren van een veilige plek vanzelf.

De veilige plek kwam de afgelopen periode weer in mijn gedachten toen we vanwege de coronamaatregelen allemaal afstand moesten houden en thuis moesten blijven. De krant stond vol berichten over mensen die het in de stad voor gezien hielden en verkasten naar het platteland. Hoewel ik waarschijnlijk heus niet naar Drenthe zou zijn vertrokken om corona te ontlopen, miste ik toch de veiligheid van ons boerderijtje dat een aantal jaar geleden is verkocht.

Gelukkig heb je geen daadwerkelijke boerderij nodig om je veilig te voelen. Als je veilige plek verkocht is, kun je 'm altijd oproepen in je hoofd. En vergeet ook de veiligheid niet die je bij anderen kunt vinden. Om te variëren op Rutger Kopland, die in het dagelijks leven psychiater was:

*Ga nu maar liggen liefste in de tuin,
de lege plekken in het hoge gras, ik heb
altijd gewild dat ik dat was, een veilige
plek voor iemand, om te blijven.*

Jackie June ter Heide – Klinisch psycholoog en theoloog en als behandelaar en senior onderzoeker werkzaam bij ARQ Centrum'45

We weten ons vaak goed voor te stellen wat het werk van een therapeut in de traumazorg inhoudt. De sociaal psychiatrisch verpleegkundige (spv) is ook een belangrijke schakel in het geheel, maar wat voor rol speelt de spv precies bij traumabehandeling? Een gesprek met vijf spv's over de vele facetten van hun werk.

door Sophie van den Bergh

Openstaan voor de hele mens, niet alleen de patiënt

De vele facetten van de spv

Guyonne van der Plas

Stijn Ekkers

Khady Sagna

Marja de Langen

Egbert Westeneng

'Ik ben heel bij dat ik spv ben, ik zou geen ander beroep willen hebben,' zegt Guyonne van der Plas-Donkel stralend van achter haar beeldscherm. Ze werkt als sociaal psychiatrisch verpleegkundige bij ARQ Centrum'45 in Oegstgeest. Vier van haar collega's, ook aanwezig via Zoom, zijn al net zo enthousiast. Hun takenpakket als spv is niet eenvoudig samen te vatten: dat gaat van een behandelstrategie uitwerken tot huisbezoeken afleggen en een familie weer bij elkaar proberen te brengen.

Eén gemene deler is wel aan te wijzen: het gaat allemaal om de interactie tussen de omgeving van de

'We spelen ook een verbindende rol tussen de ggz en samenleving'

patiënt en de samenleving. De functie van spv vloeit voort uit een wens om die twee meer samen te brengen. De spv is sinds de jaren zeventig een essentiële schakel tussen de geestelijke gezondheidszorg en de maatschappij. Hij/zij heeft oog voor de omgeving waarin psychische problemen ontstaan en de invloed daarvan op de gezondheid van de patiënt.

Normaliter is de spv de vaste behandelaar van een aantal patiënten en coördineert een groot deel van de zorg die aan patiënten geboden wordt, samen met een team

van zorgverleners. Guyonne en haar collega's bij ARQ Centrum'45 voeren ook zelf een beperkt aantal traumatherapieën uit, zoals Narratieve Exposure Therapie (NET), 3MDR, de Beknopte Eclectische Psychotherapie (BEP), en schematherapie. Khady Sagna legt uit: 'Wij voeren wel zelf traumabehandelingen uit, maar belangrijker nog is dat we de voorwaarden scheppen voor behandeling, zodat de psychiater of psycholoog met de traumaklachten aan de slag kan.'

Guyonne: 'Dat betekent dat onze blik breed is, met ook aandacht voor alledaagse dingen, de financiële problemen of huisvestingsproblemen, terwijl de GZ-psycholoog of psychotherapeut vooral inzoomt op het trauma.'

Stijn Ekkers: 'De spv richt zich inderdaad op de a-specifieke factoren; we kijken breder dan alleen het medische aspect. Door ons werk, samen met de maatschappelijk werkers, kunnen psychologen veel beter hun behandelingen doen, iets waar ze eerst door een oerwoud aan andere problemen helemaal niet aan toe komen. Wij zorgen ervoor dat patiënten klaar zijn voor de traumabehandeling, zodat die daadwerkelijk iets kan opleveren.'

Khady: 'Dat herken ik bij de vluchtelingen met wie ik werk. Het kost vaak veel tijd om mensen te stabiliseren en ze te doen inzien dat wat ze hebben meegemaakt

van invloed zou kunnen zijn op hun leven hier en nu. Ze hebben vaak een heleboel problemen en als je dan meteen begint met traumabehandeling, dan sla je de plank mis. Het duurt vaak wel een half jaar voordat mensen uiteindelijk toe zijn aan traumabehandeling.'

Spv's worden vaak een 'spilfiguur' genoemd. Herkennen jullie je daarin?

Marja de Langen: 'Zeker. Op dit moment heb ik een meneer in behandeling met complexe problematiek. Hij is onder behandeling bij een psychiater en een klinisch psycholoog, maar ik ben degene die elke week contact met hem heeft - die band heeft hij niet met de anderen. Zo werken we toe naar een passende en complete behandeling. In die zin voel ik me wel de spin in het web in het behandelteam.'

Stijn: 'We zijn ook voorwacht. We hebben de crisistelefoon, dus als er ellende is komt het eerst bij ons en dan gaan wij met de psychiater aan de slag.'

Khady: 'Telefoontjes van mensen die een bepaalde vraag hebben, komen bij mij terecht en dan ga ik uitzoeken wat zij nodig hebben. Dat kan heel praktisch zijn: dat ze bijvoorbeeld ooit in behandeling waren en nu moeite hebben met het vinden van huisvesting.'

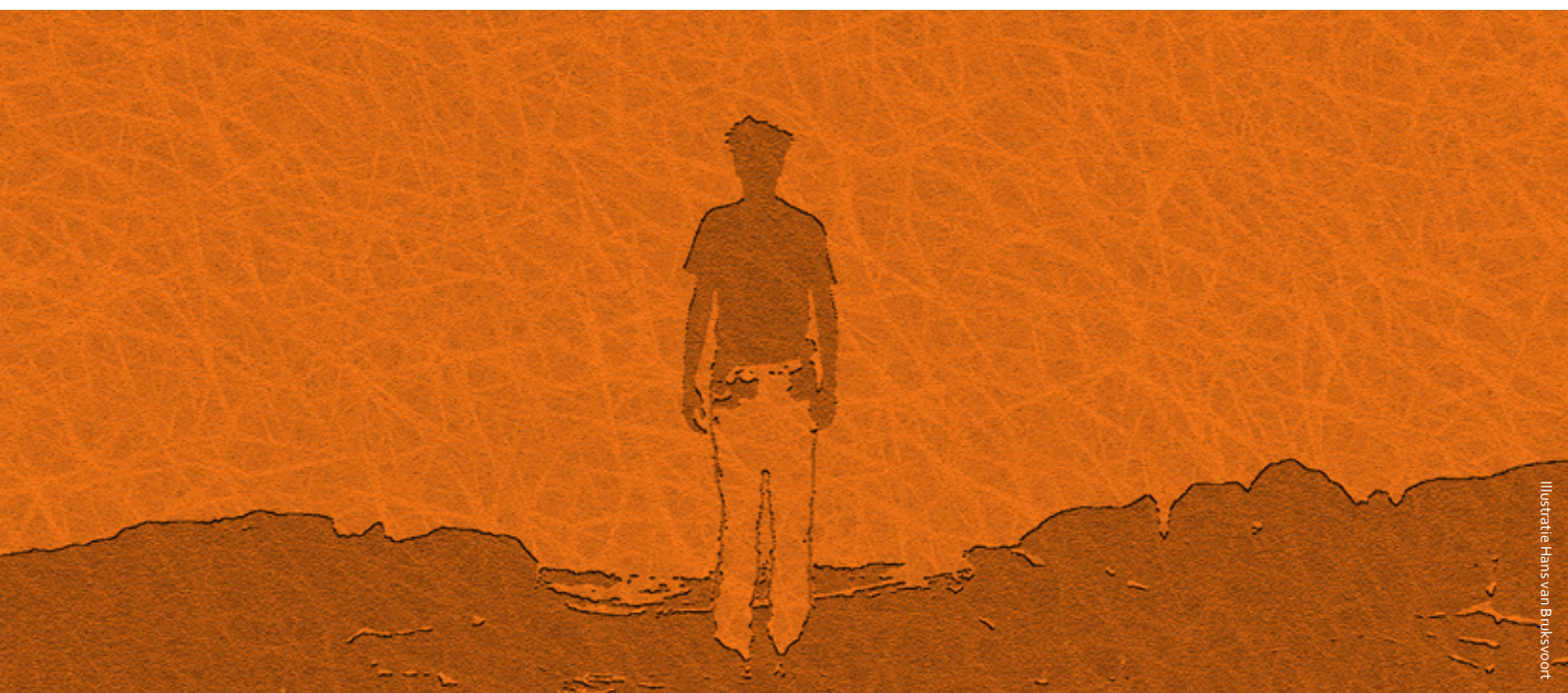
Guyonne: 'We spelen ook een verbindende rol tussen de ggz en samenleving. Dat maakt het werk meteen heel afwisselend, wij zijn als spv's veel meer met het bredere plaatje bezig.'

Egbert Westeneng: 'Zo had ik een vrouw in behandeling die het heel moeilijk had. Ze was vluchteling, had een ernstige post-traumatische stressstoornis en leefde helemaal alleen in Amsterdam. Ze was een keer vergeten wat af te rekenen in de supermarkt en toen is ze twee keer beboet. Dat was het gevolg van die PTSS, er zat geen enkel kwaad in. Maar ze was enorm in paniek! De wijkagent belde regelmatig bij haar aan, maar ze deed nooit open - ze was bang dat ze opgepakt zou worden. Ze kwam dus de deur helemaal niet meer uit. Toen heb ik een gesprek gevoerd met de politie en met de eigenaar van de supermarkt, om uit te leggen wat PTSS is, hoe het is om getraumatiseerd te zijn. Dat heeft die vrouw enorm geholpen om weer over straat te durven en gewoon weer naar die supermarkt te gaan. Dat is een manier van die verbinding leggen tussen gezondheidszorg en samenleving; dat mensen in de samenleving begrijpen wat er gebeurt als je getraumatiseerd bent en wat dat voor effect kan hebben. Zo kan de patiënt ook gemakkelijker uit het sociaal isolement worden gehaald.'

Waar letten jullie op in het contact met de patiënt?

Guyonne: 'We hebben allemaal een medische achtergrond, dus we hebben vaak oog voor allerlei verschillende aspecten.'

Stijn: 'Medicijnen en bijwerkingen, slaap, voeding, beweging... Dat zijn allemaal zaken waar we naar kijken als we iemand voor ons hebben.'

Marja: 'Zo had ik een patiënt bij wie haar kleding ineens anders zat, heel rommelig, terwijl ze altijd netjes gekleed was. Dat kan dan misschien duiden op demenatie.'

Guyonne: 'We observeren en verstrekken informatie waar nodig, maar we signaleren dus ook allerhande problemen.'

Marja: 'Lichamelijke gezondheid is heel essentieel binnen de ggz, maar daar wordt vaak niet goed genoeg naar gekeken. Zo had ik een jonge vrouw in behandeling met fors overgewicht. Ze leefde heel ongezond en durfde nergens heen, omdat ze zich schaamde voor haar gewicht. Maar ze wilde heel graag een relatie. Ik heb haar gewoon op de weegschaal gezet, omdat ze niet wist hoeveel ze woog. Daar schrok ze van. Ze is vervolgens met een personal coach gaan trainen, is afgevallen en heeft naar verloop van tijd een relatie gekregen. En niks geen problemen meer op dat gebied!'

'Ik vind het gewoon mooi om wat te bereiken met mensen'

Egbert: 'Het is heel belangrijk om iemand zijn plek te geven of terug te geven in de maatschappij. Veel mensen komen goed voor zichzelf op, maar anderen zijn dat juist helemaal niet gewend, zeker de oudere generaties. Dan pakken wij de telefoon en gaan wij er mee aan de slag.'

Wat maakt de spv uniek?

Stijn: 'Waar je ons ook neerzet: in de crisisteam, in de traumazorg, op straat - overal kunnen wij ons aanpassen aan de omgeving. We kunnen veel verschillende brillen opzetten.'

Guyonne: 'Ik vind het gewoon mooi om wat te bereiken met mensen. Dat kan op vele manieren: via traumatherapie, maar ook met begeleidingsgesprekken bijvoorbeeld. Present en aandachtig aanwezig zijn, staat daarbij centraal om een vertrouwensband te kunnen opbouwen.'

Egbert: 'Toen ik begon met de spv-opleiding, vroegen veel mensen: waarom wil je dat nu nog doen? Waarom wil je geen verpleegkundig specialist worden? Dan mag je tenminste medicatie voorschrijven. Maar ik wil gewoon contact hebben met de persoon, hem of haar

dicht op de huid zitten. Dat is heel anders dan die technische of medische ervaring - medicijnen voorschrijven interesseert me helemaal niet!'

Stijn: 'We zien ook de verschillende rollen van de patiënt. Diegene is niet alleen maar patiënt, maar bijvoorbeeld ook vader, geliefde, werknemer... Op al die fronten zitten krachten die je kunt aanboren. Wij kijken dus breder dan alleen het medische.'

Khady: 'Ik probeer me inderdaad te richten op wat ze wel kunnen, wat er wél mogelijk is. Ik probeer niet te wroeten in andermans ellende, maar juist te vragen: wat kun je al goed, wat moet je vasthouden?'

Egbert: 'We staan als spv heel erg open voor specifieke situaties en personen - we proberen de patiënt als het ware tevoorschijn te luisteren. Dat kan denk ik heel helend zijn voor de patiënt en heel leerzaam voor ons. Het is een respectvolle benadering, dat je niet in dat keurslijf zit: we gaan nu deze stappen doen en dat moet zo-en-zo gebeuren. Er is veel meer ruimte om open te staan voor het tempo van de patiënten zelf, samenredzaamheid noemen we dat ook wel. Als je met deze patiënten werkt is er veel troebel water. Wij staan met onze benen in de modder en proberen dat water een beetje te zuiveren. Maar we proberen mensen vooral in staat te stellen dat zélf te gaan doen, om zelf te gaan werken aan hun herstel.'

Stijn Ekkers en Hans van Essen schreven het boek *Sociaal kapitaal. De identiteit van de sociaal psychiatrisch verpleegkundige*. Het laat zien dat de wortels van het vak teruggaan tot 1917 en beschrijft de kenmerkende manier van werken en denken van spv's, en geeft zo antwoord op de vraag: wie is de sociaal psychiatrisch verpleegkundige?

Sophie van den Bergh – Beleidsadviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolg en Geweld, literatuurwetenschapper en eindredacteur van Impact Magazine

Interview NCTV over ARQ-onderzoek

‘We moeten continu scherp zijn’

De Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) heeft ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises en ARQ IVP gevraagd onderzoek te doen naar de psychosociale effecten die bedreiging en beveiliging hebben op mensen, in het bijzonder mensen met een publiek ambt. Een gesprek met de NCTV over de inspanningen van de overheidsinstantie op beveiligingsgebied.

door Else de Jonge

De NCTV houdt de sfeer in de samenleving nauwkeurig in de gaten. ‘We reflecteren voortdurend op de vraag of het werk van de NCTV goed aansluit en anticipeert op veranderingen daarin,’ vertelt Anneloes Eghuizen. ‘In dat verband vinden we het belangrijk ook te blijven monitoren welke effecten bedreiging en beveiliging op mensen hebben.’

U bent coördinator Bewaken en Beveiligen en manager van het programma Bewaken en Beveiligen van de NCTV. Wat is de taak van dit onderdeel?

‘Wij hebben een sleutelrol bij beleidsontwikkeling op het terrein van Bewaken en Beveiligen, het zogeheten Stelsel Bewaken en Beveiligen. Dat regelt, op basis van wet- en regelgeving, onder meer hoe er beveiligd moet

Bloemen bij het kantoor van de doodgeschoten advocaat Derk Wiersum. De raadsman van kroongetuige Nabil B. werd op straat in Amsterdam-Buitenveldert geliquideerd.

worden als er sprake is van dreiging en welke maatregelen er in dat geval genomen moeten worden.

Daarnaast zijn we op rijksniveau betrokken bij de operationele uitvoering van bewaking en beveiliging. Partijen die op lokaal niveau bij beveiliging en bewaking zijn betrokken - burgemeesters, bestuur, politie - voorzien we van advies, gevraagd en ongevraagd. Onze kernopdracht is om aanslagen, al of niet met een terroristisch motief, op personen, objecten en diensten te voorkomen.'

Niet iedereen die ernstig bedreigd of geïntimideerd wordt, kan een beroep op de NCTV doen. Waar begint uw verantwoordelijkheid?

'Burgers zijn in beginsel zelf verantwoordelijk voor hun eigen veiligheid. Als dreigementen samenhangen met het beroep dat ze uitoefenen, heeft hun werkgever een zorgplicht. Kan die ook geen weerstand bieden aan de dreiging, dan komt de lokale overheid in beeld: de burgemeester als handhaver van openbare orde en veiligheid, en de Hoofdofficier van Justitie als verantwoordelijke voor de strafrechtelijke handhaving van de rechtsorde. De veiligheid van burgers valt daar ook onder.

Het centraal bevoegd gezag is in handen van de minister van Justitie & Veiligheid. Wij adviseren, als gezegd, lokale overheden op het gebied van bewaken en beveiligen en zijn daarnaast door de minister gemandateerd om zelf de bewaking en beveiliging op ons te nemen van alles en iedereen die op de zogenaamde limitatieve lijst staat. Dat is een lijst van personen, objecten en diensten waarvoor geldt dat er een nationaal en/of rechtsstatelijk belang mee gemoeid is dat ze ongehinderd en veilig kunnen functioneren. Denk bijvoorbeeld aan politici en Tweede Kamerleden en aan internationale gerechtshoven. De Rijksoverheid heeft naar alles en iedereen op die lijst een speciale zorgplicht.'

Dus als er bewakingscontainers van de politie voor een ambassade staan of een politicus heeft persoonsbeveiligers, dan heeft uw dienst dat geregeld?

'Dat is juist.'

De NCTV heeft ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises en ARQ IVP gevraagd onderzoek te doen naar de psychosociale effecten die bedreiging en beveiliging. Wat was de aanleiding voor dit verzoek?

'In 2008 is ook een onderzoek gedaan met dezelfde centrale vraag. We zijn ondertussen een kleine dertien jaar verder en de samenleving is veranderd. Maatschappelijke en technologische ontwikkelingen hebben hun invloed op de aard en omvang van dreiging. De enorme opmars van sociale media bijvoorbeeld, heeft consequenties voor onze werkzaamheden. Deze kanalen worden, zoals bekend, ook ingezet voor dreiging.

Daarnaast is het aantal beroepsgroepen dat met dreiging te maken heeft groter geworden het afgelopen decennium. Eerder ging het vooral om publieke functionarissen: ministers, burgemeesters, wethouders en ambtenaren. Nu heeft ook een toenemend aantal journalisten met dreiging en intimidatie te maken, niet zelden fysiek. Ook binnen de togaberoepen - rechters, officieren van Justitie en advocaten - is dreiging een groeiend probleem, met als schokkende uitwas de moord, in september 2019, op advocaat Derk Wiersum.

In zijn algemeenheid is ook de polarisatie in de samenleving toegenomen en zijn anti-overheidsstemmen sterker geworden. Ook eer-gerelateerd geweld en stalking lijken vaker voor te komen. Om bedreigde en beveiligde mensen zo optimaal mogelijk te beveiligen en begeleiden, houden wij dergelijke ontwikkelingen nauwkeurig in de gaten. We reflecteren voortdurend op de vraag of het werk van de NCTV voldoende hierop aansluit en anticipeert. In dat verband vinden we het belangrijk ook te blijven monitoren welke effecten bedreiging en beveiliging op mensen hebben. We hebben ARQ gevraagd dat laatste opnieuw voor ons in kaart te brengen.'

Wat zijn de effecten van bijvoorbeeld dreiging via sociale media op uw werk?

'Dat informatiediensten veel meer informatie moeten doorpluizen en vaker dan vroeger met dreigingsbeelden bij ons komen. Een dreigbericht op sociale media is snel geplaatst. Wij weten net als iedereen dat mensen die dreigementen uiten via sociale media die in veruit de meeste gevallen niet in daden omzetten. Maar de enkele keer dat dit wel kan gebeuren, willen wij uiteraard niet over het hoofd zien. Dat vergt continue scherpheid. Hoe serieus moet je een dreigement nemen en wat zijn, als er actie op moet worden ondernomen, passende maatregelen? We merken ook dat een groeiend aantal beroepsgroepen te maken krijgt met bedreiging. De groep TBP-en (te

PVV fractievoorzitter Geert Wilders omringd door beveiligers in de Tweede Kamer na afloop van het vragenuur.

beveiligen personen) is simpelweg groter geworden. Het vergroot de druk op onze diensten.'

Bedreigd en beveiligd worden heeft, aldus het rapport van ARQ, een enorme impact op het welbevinden van mensen. Is daar iets in veranderd sinds 2008?

'Ik denk dat dit altijd zo geweest is, maar het is goed om te blijven monitoren wat die impact is. We kunnen die niet wegnemen, maar er wel zoveel mogelijk rekening mee houden in de praktijk van het bewaken en beveiligen en daarmee de last voor bedreigden en hun naasten beperken. Onder meer door de medewerkers van de verschillende diensten erover te informeren via trainingen en scholing. Bij het programma Bewaken en Beveiligen van de NCTV is daar veel aandacht voor. Onze mensen volgen bijvoorbeeld trainingsprogramma's bij ARQ IVP.'

Een opvallende uitkomst van het ARQ-onderzoek is dat de informatievoorziening en communicatie rondom beveiliging als een bijkomende bron van stress is ervaren door een aantal van de mensen die geïnterviewd zijn. Wat vindt u van die conclusie?

'Het komt voor dat mensen die bedreigd worden uit veiligheidsoverwegingen niet volledig worden ingelicht over het dreigingsbeeld. Of we vragen hen om geheimhouding, ook richting de mensen die hen het meest nabij staan. Daar is altijd een goede reden voor, maar het kan heel moeilijk zijn. Daarnaast schatten wij iemands veiligheidssituatie soms anders - ernstiger, of minder ernstig - in dan de persoon die bedreigd wordt dat zelf doet. Ook die verschillen kunnen tot spanningen leiden. Ten slotte is het zo dat bij veel beveiligingstrajecten meerdere partijen betrokken zijn - niet alleen politie

en Openbaar Ministerie, maar bijvoorbeeld ook een installatiebedrijf dat veiligheidsapparatuur installeert. Dat leidt soms ongewild en onbedoeld tot communicatieproblemen. Uitvoerende diensten zijn er zelf voor verantwoordelijk daarin de grootst mogelijke zorgvuldigheid in acht te nemen. In de aanbevelingen waar het ARQ-rapport mee afsluit, wordt gesuggereerd bij elk traject één contactpersoon aan te wijzen. Voor zover praktisch haalbaar, vind ik dat een goede suggestie.'

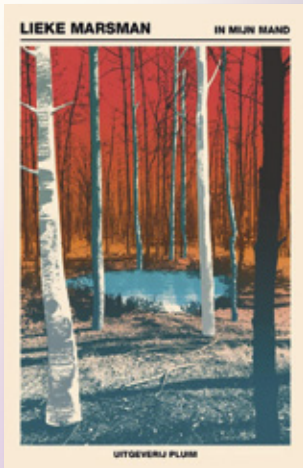
Wat gaat u doen met de conclusies van het onderzoek?

'Het onderzoek bevestigt voor een deel wat we al wisten, namelijk dat het welbevinden van mensen door de bank genomen ernstig te lijden heeft onder bedreigd en beveiligd worden. Daarnaast beschouw ik het als een aansporing om samen met onze partners te kijken hoe we protocollen nog verder kunnen standaardiseren, zoals de onderzoekers ook aanbevelen. Dat moet ertoe leiden dat de beveiliging van zeg een advocaat in Utrecht niet anders verloopt dan die van een advocaat in Groningen die vergelijkbare dreiging ondervindt. Waarbij we de individuele noden van bedreigde personen en hun naasten niet uit het oog mogen verliezen.

Maatwerk en proportionaliteit moeten belangrijke uitgangspunten blijven. Al met al zullen de conclusies van het onderzoek meegenomen worden in de verdere ontwikkeling en versteviging van het stelsel Bewaken en Beveiligen. We willen ons niet alleen vandaag teweerkunnen stellen tegen dreiging, maar ook toekomstbestendig zijn.'

Else de Jonge – Tekstschrijver en journalist

***In mijn mand* – Lieke Marsman (2021)**

Ik volg dichter Lieke Marsman al een tijdje op Twitter. Daar is ze, hoofdzakelijk, boos: op de belastingdienst, het kapitalisme en de chemo's die ze ondergaat. Haar woede en ziekte komen samen in een opvallend milde dichtbundel. *In mijn mand* is Marsmans poging in het reine te komen met het ontbreken van haar toekomst: 'Er is geen toekomst, alleen een lang / en stroperig hier en ik zijn.' De dichter zoekt troost in kunst: 'Kom uit je grot, er gebeuren ware / en schone dingen hierbuiten.' De bundel deed me inzien hoe belangrijk het is om te blijven lezen en naar kunst te blijven kijken - hoe groot de crises waar we ons in bevinden ook zijn. Gelukkig is Lieke Marsman sinds kort de nieuwe Dichter des Vaderlands. De toekomst mag in deze tijden onzeker zijn, maar heeft in ieder geval mooie gedichten voor ons in petto.

Sophie van den Bergh, eindredacteur

***Het is oorlog maar niemand die het ziet* – Huib Modderkolk (2019)**

Ik dacht altijd dat ik vrij goed wist welke gevaren er op de loer lagen in de online-wereld: als je maar zorgvuldig en voorzichtig bent op social media, heb je zelf in de hand wat er in de openbaarheid verschijnt. Maar digitale dreiging gaat veel verder dan alleen privacy. De dreiging in de digitale wereld kan voelen als een ver-van-mijn-bed show, omdat het zo ongrijpbaar lijkt. Met *Het is oorlog maar niemand die het ziet*, heeft onderzoeksjournalist Huib Modderkolk velen wakker geschud, waar- onder mij. Met de spannende en schrijnende verhalen over hackers, spionnen en op afstand bestuurbare oorlogswapens die Modderkolk met gevaar voor eigen leven optekende, wordt duidelijk hoe oorlogen niet alleen op slagvelden, maar tegenwoordig ook in cyberspace worden uitgevochten. Niet om je angst in te boezemen, maar om je bewust te maken van de oorlog die je niet ziet, maar die elke dag woedt.

Lucia Hoenselaars, eindredacteur

***In haar voetsporen. Een reis langs de erfenis van Nederlands-Indië* – Lala Bohang & Lara Nuberg (2020)**

Herstory is een alternatief voor de patriarchale blik op geschiedenis en dus ook op de koloniale familiegeschiedenis. Bij veel Indische families begint het familieverhaal met de overtocht van de Europese voorvader naar de Oost. Zo ook in de zorgvuldig vastgelegde stamboeken van mijn eigen familie. Maar waar zijn de voormoeders? De Indonesische Lala Bohang en Nederlands-Indische Lara Nuberg gingen samen op zoek naar hun *herstory* en onderzoeken zo wat hen bindt: aan de hand van brieven, herinneringen, recepten en foto's nemen ze me mee in hun zoektocht en maken me nieuwsgierig naar de mijne. Het is een intiem inkijkje in hun familiegeschiedenis die herkenbaar kan zijn voor talloze andere families. Tegelijkertijd is het een pleidooi voor inclusieve geschiedschrijving waarin ruimte moet zijn voor de verhalen erachter, de beleving ervan. Hoog tijd voor de *herstory* in de (stam-)boeken.

Joanne Mouthaan, redactielid

In de Democratische Republiek Congo wordt seksueel geweld grootschalig toegepast om de gemeenschap te onderdrukken. De psychosociale gevolgen voor de vrouwen, meisjes en mannen die hier slachtoffer van worden zijn enorm. Uit onderzoek blijkt dat overlevenden de weg naar psychologische hulp vaak niet weten te vinden, of niet durven op te zoeken.

door Lucia Hoenselaars en Sophie van den Bergh

Over psychosociale steun aan overlevenden van seksueel geweld in Congo

‘Als overlevende van seksueel geweld ben je besmet’

Mensen die seksueel geweld meemaken, ook wel *sexual and gender based violence* (SGBV) genoemd, hebben niet alleen medische zorg nodig, maar vaak ook psychosociale zorg, juridische zorg en sociaal-economische ondersteuning. In Oost-Congo is dat nu nog erg versnipperd. Cordaid, een ngo die zich inzet voor mensen in armoede die getroffen zijn door onrecht, oorlog, ziekte of natuurrampen, werkt al langere tijd in Congo. De organisatie nam het initiatief om de mogelijkheden te onderzoeken om verschillende soorten zorg voor overlevenden van seksueel geweld gebundeld aan te bieden.

Om de behoeften van overlevenden van seksueel geweld, de lacunes in het medisch apparaat en de percepties binnen de Congolese gemeenschap nauwkeuriger in kaart te brengen, heeft Cordaid samen met een aantal consortiumpartners (zie kadertekst) onder-

zoek uitgevoerd in de provincies Noord- en Zuid-Kivu in Oost-Congo. In huishoudens en gezondheidsinstellingen werden interviews gehouden met SGBV-overlevenden, medisch personeel en vertegenwoordigers van lokale gemeenschappen. In dit artikel spreken verschillende onderzoekers en betrokkenen van het consortium, vanuit Nederland en Congo, met elkaar over de resultaten van de studie en hun visie voor de toekomst.

Wat is er aan de hand in Congo?

‘Congo kent een lange historie van geweld, conflicten en mensenrechtenschendingen. Eén van de verschijnselen die daar op grote schaal bij komt kijken is seksueel geweld’, aldus Relinde Reiffers van ARQ International. ‘Er zijn interne conflicten, maar rebellen uit omliggende landen spelen ook een rol. Dat maakt het geopolitiek gezien extra complex.’ Volgens Anne-Linde Joki van

Foto Shutterstock

Karuba in Noord Kivu, Democratische Republiek Congo.

ARQ Centrum'45 blijkt uit het onderzoek dat een groot percentage van de respondenten aangaf dat de daders rebellen waren. 'Met name in rurale gebieden: tijdens het werk in de velden is de bevolking kwetsbaar voor het geweld van rebellen.'

'Al die complexe dynamieken werken enorm ontwrichtend. Dat zie je terug in hoe mensen met elkaar omgaan,' zegt Reiffers. Daaraan voegt Jitske Rullmann van ARQ Centrum'45 toe: 'Seksueel geweld is één van de machtsmethoden die wordt ingezet om mensen klein te krijgen.' Deze ontwrichting heeft ook te maken met hoe er tegen overlevenden van seksueel geweld wordt aangekeken in de gemeenschap. In Oost-Congo kleeft een enorm maatschappelijk stigma aan seksueel geweld. Immaculée Mulamba Amisi van Cordaid Congo licht de extremiteit toe: 'Hoewel de overlevenden van

seksueel geweld natuurlijk niet de daders zijn, worden ze in de gemeenschap wel bijna zo behandeld, door de stigmatisering die ze moeten doorstaan. Daarom is het zo belangrijk om te werken met de gemeenschap aan de maatschappelijke normen die er heersen, om deze kwesties echt te kunnen aanpakken.'

'Een man mag eigenlijk een vrouw niet terugnemen nadat zij verkracht is door een ander, want dan zou hij haar delen met een rebel of met iemand van een andere klasse of stam,' voegt Linda Verhaak van ARQ Centrum'45 toe. 'Daardoor vallen hele families uiteen en zijn er scharen kinderen die opgroeien uit seksueel geweld. De hele reproductieve lijn is als het ware verstoord.'

Deze stigmatisering heeft ook sociaal-economische gevolgen voor de overlevenden: 'Als bekend is dat je

seksueel misbruik hebt meegemaakt, kan je op de markt je mango's niet meer verkopen', zegt Verhaak. 'Als overlevende van seksueel geweld ben je besmet. Dan ben je een outcast. Op dat maatschappelijke vlak is inderdaad een wereld te winnen.'

Hoe zit het met de psychologische behoeften in Congo?

In Congo is heel weinig bekend over depressies of andere klachten die kunnen voortkomen uit seksueel misbruik. Ook in de centra waar wel psychosociale hulp wordt aangeboden, wordt er niet echt met de DSM, het diagnostisch handboek voor psychiatrische aandoeningen, gewerkt. Francisca Feruzi van Heal Africa benadrukt dat veel overlevenden wel degelijk psychologische problemen ervaren en behoefte hebben aan steun, maar simpelweg niet weten hoe ze deze behoeften uit kunnen drukken: 'Door stigmatisering worden overlevenden constant herinnerd aan de traumatische gebeurtenis, wat kan leiden tot herbelevingen, schuldgevoel, schaamte en een gevoel van afwijzing. Er zijn vele vrouwen en meisjes die tekenen van psychologische problemen vertonen, maar vaak kunnen ze die niet als zodanig uiten.' Dat blijkt ook uit de resultaten van het onderzoek: daarin gaf slechts 2% van de ondervraagden aan behoefte te hebben aan psychosociale steun.

'Seksueel geweld is één van de machtsmethoden die wordt ingezet om mensen klein te krijgen.'

Mulamba Amisi ziet een verband tussen de stigmatisering en het feit dat overlevenden het moeilijk vinden om hun psychologische behoeften te verwoorden. Nienke van den Akker van Cordaid Den Haag beaamt dat: 'Het feit dat er in de gemeenschappen zo'n stigma rust op het overleven van seksueel geweld maakt het voor overlevenden waarschijnlijk nog moeilijker om te vragen om hulp.'

Het is daarom zowel van belang om de stigmatisering te bestrijden, als om overlevenden te informeren dat er bij psychologische symptomen hulp gezocht kan worden. 'In Congo gaat men naar de dokter bij lichamelijke klachten. Maar wanneer iemand niet lekker in zijn of haar vel zit, zeurt diegene daar niet over. Bij psychische ziekte denken ze in Congo aan zij die psychotisch of alcohol- of drugsverslaafd zijn. Dat zijn ook mensen die uitgestoten worden in de maatschappij,' aldus Rullmann. 'Opvallend

is dat de respondenten wel de klachten noemen die wij als psychische problemen zouden kaderen. Ze zijn bekend met emoties en cognitieve problemen. Veel piekeren of slecht slapen worden bijvoorbeeld vaak genoemd. Maar ze zien die niet als psychische problemen, maar juist als iets wat er gewoon bij hoort.'

Wat is er opgevallen uit het onderzoek?

De uitkomsten van deze basisstudie verrasten de onderzoekers, en niet op een positieve manier. Mulamba Amisi vindt het confronterend om te zien hoe hardnekkig de problemen zijn: 'In dertig jaar zijn er al zoveel verschillende interventies gedaan, zoveel fondsen aangewend om seksueel geweld aan te pakken. Ik verwachtte dat met het verloop van tijd de gemeenschap veerkrachtiger zou zijn geworden, en als gemeenschap actie zou hebben ondernomen om de overlevenden te helpen. Uit de studie blijkt dat dit nog ver weg is, zelfs na dertig jaar.' Ook Feruzi is geschrokken van het stigma dat nog altijd rust op meisjes en vrouwen die te maken hebben gehad met seksueel geweld: 'We moeten strategieën ontwikkelen waardoor de gemeenschap verantwoordelijk wordt gehouden en de overlevenden kan steunen in hun proces van herstel.'

Van den Akker viel op hoe hoog het percentage is van de mensen die sociaal-economische hulp nodig hebben: maar liefst 89.6% van de respondenten geeft aan dat het moeilijk is om toegang te krijgen tot sociaal-economische steun. 'Het is aannemelijk dat overlevenden van seksueel geweld ook andere problemen hebben die eerst moeten worden opgelost, voordat ze mentale hulp willen of kunnen krijgen,' voegt ze hier aan toe. Het gebrek aan sociaal-economische steun kan volgens Rullmann verschillende gevolgen hebben: 'Congo is een heel rijk land, maar er gaat helemaal niks naar de bevolking zelf. Daardoor zijn er conflicten over macht en geld. Mensen groeien op met het idee dat het enige wat je kan doen vechten is, voor jezelf opkomen, jezelf verdedigen. Niemand leert om met elkaar te praten en problemen met woorden op te lossen.'

Wat moet er nu gebeuren?

'Bij een verkrachting vindt er veel meer plaats dan alleen een lichamelijke overschrijding,' zegt Verhaak. 'Mensen kunnen totaal niet meer functioneren.' Mulamba Amisi vult aan dat overlevenden in heel veel gebieden in hun leven een disbalans ervaren: in hun eigen staat van zijn, de lichamelijke én geestelijke gezondheid, hun plaats in de maatschappij en de sociale disbalans binnen een gemeenschap. Dit betekent dat overlevenden veel verschillende soorten zorg nodig

hebben: medische zorg, psychosociale zorg, juridische zorg en sociaal-economische ondersteuning. Die worden nu nog erg versnipperd aangeboden. Daarom wil Cordaid dit gebundeld aanbieden in zogenaamde *one stop centres*, geïntroduceerd in Congo door Heal Africa.

‘Als bekend is dat je seksueel misbruik hebt meegemaakt, kan je op de markt je mango’s niet meer verkopen.’

Feruzi: ‘In deze centra komen al deze diensten samen, zodat overlevenden holistische zorg kunnen krijgen.’ Mulamba Amisi licht toe: ‘Het doel van deze holistische aanpak is om de overlevende in staat te stellen haar plaats en wie ze was voor de verkrachting in al deze gebieden opnieuw te ontdekken.’ Volgens Rullmann ziet dit er als volgt uit: ‘Overlevenden komen daar misschien uit zichzelf alleen naar toe voor medische of juridische hulp, maar worden vanzelf naar de deur ernaast verwezen voor psychosociale hulp. Zo krijgen ze tijdens een bezoek aan één locatie automatisch zorg op alle gebieden.’

Naast het bieden van goede, holistische zorg blijft preventie ook een belangrijke pijler, volgens Van den Akker. ‘We moeten blijven werken aan schadelijke gendernormen die er heersen en daarbij spelen de gemeenschappen zelf een belangrijke rol.’ Feruzi gaat hier verder op in: ‘We moeten samenwerken met gemeenschapsleiders en traditionele *healers*, en hun invloed op een positieve manier gebruiken om sociale normen te veranderen. Bijvoorbeeld door jongens en mannen een andere vorm van mannelijkheid te laten zien.’ Joki voegt daaraan toe: ‘We moeten ervoor zorgen dat de verandering niet alleen maar van buitenaf komt, maar juist vanuit de gemeenschap zelf.’

Lange adem

Het vereist een lange adem, zegt Mulamba Amisi: ‘De resultaten uit het onderzoek laten goed zien dat we langdurige programma’s nodig hebben om verandering teweeg te brengen: veranderingen in sociale normen, maar ook in de betrokkenheid van politici. Het vergt veel tijd en moeite om dit te bereiken, maar ook veel tijd om de uiteindelijke veranderingen te kunnen zien.’

‘Community dialogue is van enorm belang om de sociale normen te transformeren’, aldus Reiffers. ‘Op die manier

kunnen mensen verschillende perspectieven naast elkaar leggen. Mannen kunnen leren hun identiteit opnieuw te definiëren, opnieuw op zoek te gaan naar een passende rol, zodat ze zich bijvoorbeeld meer willen gaan identificeren met de rol van een verantwoordelijke vader in plaats van iemand die seksueel geweld inzet. De rol die de gemeenschap speelt in het verkleinen van het stigma, moeten we niet onderschatten. Dit zijn langdurige processen, maar het is nooit te laat om een start te maken.’

DEELNEMERS GESPREKKEN

Nieneke van den Akker, huisarts en SGBV-adviseur bij Cordaid Den Haag

Immaculée Mulamba Amisi, huisarts en expert in seksuele en reproductieve gezondheid bij Cordaid Congo

Francisca Feruzi, SGBV-adviseur en expert in seksuele en reproductieve gezondheid bij Heal Africa

Relinde Reiffers, cultureel antropoloog en senior adviseur mental health and psychosocial support ARQ International

Linda Verhaak, klinisch psycholoog en psychotherapeut bij ARQ Centrum’45, expertise teamleider van het team seksueel geweld en uitbuiting

Anne-Linde Joki, psycholoog en onderzoeker ARQ Centrum’45 en ARQ International

Jitske Rullmann, klinisch psycholoog ARQ Centrum’45, team seksueel geweld en uitbuiting

SAMENWERKING

Het S3G-project is een samenwerking van Cordaid, Heal Africa, I+ solutions en ARQ International. Het onderzoeksbureau MDF training & consultancy verzamelde de data op verzoek van het consortium. De Nederlandse ambassade in de Great Lakes Region in Rwanda financiert het programma van Cordaid. Cordaid heeft deze baseline study gefinancierd.

Lucia Hoenselaars – Beleidsontzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en eindredacteur van Impact Magazine.

Sophie van den Bergh – Beleidsadviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld, literatuurwetenschapper en eindredacteur van Impact Magazine

Verpleegkundige behandeling van besmettelijke ziekten in historisch perspectief

Van Krim tot Corona

Het is hét beeld van de afgelopen tijd. De verpleegkundige in volledig isolatiepak, geportretteerd als superheld, strijdend in de ‘frontlinie’ tegen COVID-19. Op intensive care-afdelingen, in de ouderenzorg, de verstandelijk gehandicaptenzorg, de psychiatrie en in de wijk leverden zij essentiële zorg, met het risico zelf besmet te worden. Het jaar 2020, waarin wereldwijd op 12 mei de 200e geboortedag van Florence Nightingale werd gevierd, mag dan ook met recht het ‘Jaar van de Verpleegkundige’ genoemd worden.

door Hugo Schalkwijk en Pieterbas Lalleman

Het werk van verpleegkundigen is niet zelden onzichtbaar, met als uitzondering hun werk tijdens epidemieën en oorlogen. Aan de hand van een aantal voorbeelden zetten we hier de rol van verpleegkundigen tijdens crises in historisch perspectief, met COVID-19 als laatste wapenfeit. Cruciaal verpleegkundig werk is namelijk van alle tijden.

Een vak in de frontlinie geboren

De enigszins ongemakkelijke analogie van de frontlinie en andersoortige oorlogstermen zijn de verpleegkunde niet vreemd. Sterker nog, de moderne verpleegkunde is in de frontlinies geboren. Tijdens de Krimoorlog (1853-1856) werden de eerste stappen naar de professionele verpleegkunde gezet door Florence Nightingale. De omstandigheden aan het front waren erbarmelijk. Ongeveer 20% van alle Britse soldaten op de Krim kwam om het leven, de meesten niet door vijandelijke kogels, maar door besmettelijke ziekten als dysenterie en tyfus. Volgens Nightingale was dit te voorkomen geweest met betere verpleging. Die bestond volgens haar primair uit schoon werken (handen wassen!), persoonlijke hygiëne, goede voeding en een rustige, goed geventileerde omgeving. Met de kennis van nu klinkt dat logisch, maar in haar tijd, waarin over ziekteverwekkers nog weinig bekend was, was dit revolutionair. De sterftcijfers, door Nightingale zelf nauwkeurig bijgehouden, daalden drastisch. Nightingale was niet de enige persoon met vooruitstrevende ideeën over verplegen. Wat haar onderscheidde was haar uitzonderlijke talent voor statistiek. Met dat talent wist zij stugge en conservatieve politici uit haar tijd te bewegen tot grote hervormingen in de

zorg. De verpleegkunde zou nadien een belangrijke rol spelen in het bestrijden van epidemieën.¹

In Nederland speelden epidemieën eveneens een grote rol in de ontwikkeling van de verpleegkunde. Terwijl grootschalige oorlogen ontbraken, waren er besmettelijke ziekten genoeg. In 1874 stichtten enkele artsen de Noord-Hollandsche Vereeniging ‘Het Witte Kruis’, om lokale initiatieven ter bestrijding van epidemieën te bundelen. In 1878 startte deze vereniging, samen met jonkvrouw Jeltje de Bosch Kemper, een eigen verpleegstersopleiding.² De vroegste lichting van deze opleiding, onder hen Anna Reynvaan, zou aan de basis staan van de eerste landelijk erkende verpleegstersopleidingen in ons land. Zij moesten Nederland wapenen tegen besmettelijke ziekten als cholera en ‘de volksvijand nummer 1’: tuberculose.³

Door gebrekkige bescherming en het uitputtende werk werden veel verpleegsters zelf slachtoffers

De Spaanse griep

‘If you would ask me the three things Philadelphia most needs to conquer the epidemic, I would tell you, ‘Nurses, more nurses and yet more nurses.’⁴

De Spaanse griep is een van de dodelijkste epidemieën die de wereld ooit heeft gekend. Met name in landen die

Slachtoffers van de Spaanse Griep in een militair hospitaal in Kansas (VS) in 1918.

actief betrokken waren bij de Eerste Wereldoorlog sloeg de epidemie genadeloos toe. Zo ook in de Verenigde Staten. Getroffenen stierven soms al binnen enkele uren na hun eerste ziekteverschijnselen. Goede verpleegkundige zorg was de belangrijkste factor voor hun overlevingskans. Doordat de ziekenhuizen snel vol zaten, vond het grootste deel van die zorg thuis plaats. Verpleegsters onderstreepten, net als in 2020, het belang van hygiëne en handen wassen. Dat was gemakkelijker gezegd dan gedaan in een tijd waarin meerdere gezinnen in een klein appartementje woonden. Verpleegsters bevorderden ventilatie in de ruimten en hielpen waar nodig in het huishouden. Ze zagen soms wel vijftig tot zestig patiënten op een dag. Training, vaardigheden en ijzere discipline werden hierdoor voor hen nog belangrijker. Veel landen kampten met een verpleegsterstekort. Dat kwam deels doordat zij ook dienden aan 'het andere front': de loopgraven in Frankrijk. Daarnaast waren ze, net als hun patiënten, niet immuun voor de Spaanse griep. Door gebrekkige bescherming en het uitputtende werk werden veel verpleegsters zelf slachtoffers. 'Each day the difficulties became more pronounced as the patients increased and the nurses decreased, going down like ninepins themselves', schreef een Britse arts na afloop over de verpleegsters in zijn ziekenhuis.⁵ In

het Onze Lieve Vrouwe Gasthuis in Amsterdam kregen 112 van de 145 verpleegsters de Spaanse griep en daarvan stierven er op het hoogtepunt tien.⁶ Ook de inmiddels gepensioneerde Anna Reynvaan zou in 1920 bezwijken aan de ziekte.

Hiv/aids, vechten tegen stigma en de epidemie van angst

Na de Tweede Wereldoorlog volgden innovaties op medisch gebied elkaar in hoog tempo op. De uitvinding van antibiotica maakten dat vele ziekteverwekkers opeens effectief konden worden bestreden. Twee gerenommeerde microbiologen voorspelden in de jaren 1970 zelfs dat epidemieën in de toekomst 'uitsluitend voer voor historici' zouden zijn.⁷ Dit bleek onjuist, want enkele jaren daarna doemde een mysterieuze, dodelijke ziekte op in de Verenigde Staten, aids. Deze ziekte leek aanvankelijk vooral jonge, homoseksuele mannen en intraveneuze drugsgebruikers te treffen. Hoewel al vrij snel duidelijk werd dat iedereen aids kon krijgen, behield deze toch het label 'homoziekte'. Er was geen behandeling beschikbaar. Dus preventie en voorlichting waren de krachtigste middelen om de epidemie tegen te gaan. Angst voor de ziekte en stigmatisering van degene die besmet raakten, maakten dit moeilijk.

Bron: Museum Rotterdam

Aids Memorial Quilt, verzameling naamvlaggen van mensen die zijn overleden aan de gevolgen van Aids.

In Nederland speelden verpleegkundigen een hoofdrol in het bestrijden van het stigma rond aids. Er werd zelfs een nieuw vak gecreëerd: dat van 'verpleegkundig aidsconsulent'. Dergelijke consulenten hadden hun eigen spreekuur in het ziekenhuis en boden patiënten psychosociale zorg. Zo gingen ze met de patiënt en hun naasten in gesprek, en brachten orde in de wirwar van medisch specialismen waar mensen met aids mee te maken kregen. Daarnaast gaven ze overal in Nederland voorlichtingsbijeenkomsten, voornamelijk over de vraag: 'Hoe krijg je aids, en vooral: hoe niet?' Johan Lambregts, een van de eerste aidsconsulenten, kijkt voldaan terug: 'Wat we deden was in mijn ogen het summum van wat verpleegkundigen konden doen. Lichamelijke zorg, psychosociale zorg, verwijzen voor aanvullend onderzoek en mensen helpen met al hun vragen rond angst en preventie. Wij waren de spil in die zorg.'⁸ Verpleegkundigen konden aids niet remmen. Dat kon pas met de eerste effectieve therapie in 1996. Wél konden zij verlichting bieden bij het toeleven naar de dood, een einde dat vooral voor jonge mensen veel te snel kwam.

De ic-verpleegkunde is een onmisbare, maar daardoor zwakke schakel

Corona

Bij aanvang van de coronacrisis waren de ogen met name gericht op de intensive care-units. Immers, daar zat de bottleneck. Er dreigde een nijpend tekort aan ic-bedden. Rond die bedden bestonden twee problemen: mens en machine. Schaarste aan beademingsmachines leidde tot een wereldwijde rush. Studenten van de TU Delft hadden een beter idee: zelf maken. Ze haalden hun voorbeeld uit de collectie van het Rijksmuseum Boerhaave, bestudeerden dit minutieus en schreven een gebruiksaanwijzing voor zelfbouw. Prachtig natuurlijk, maar het is de mens die de machine maakt.⁸

De NOS illustreerde dit al vroeg in de crisis aan de hand van een interactieve infographic met als titel 'Waarom een IC bed meer is dan een bed alleen.'⁹ Conclusie:

de ic-verpleegkunde is een onmisbare, maar daardoor zwakke schakel. Beroepsvereniging Verpleegkundigen & Verzorgenden Nederland onderstreepte dit: 'Je trekt niet zomaar een blik ic-verpleegkundigen open'. Zij stelde dat 2400 het maximale aantal bedden is dat verpleegkundigen in crisistijd konden bemensen. Immers, verpleegkundig werk is complex, hoog-gespecialiseerd en waardevol. Dat kun je niet jarenlang als sluitpost van je begroting zien. Niet in het ziekenhuis, maar zeker niet elders in de zorg.

De geschiedenis van het verpleegkundig vak kenmerkt zich door nabijheid en aanraking

Naarmate de crisis zich verder ontvouwde, deden zich, ten gevolge van schaarste aan mensen en materiaal overal in de zorg hartverscheurende taferelen voor. Instellingen voor ouderen- of gehandicaptenzorg werden voor naaste familie en vrienden gesloten. Dit zorgde voor schaarste aan liefdevol contact. Dit laatste is gezien de kernwaarde binnen de verpleegkunde, 'er zijn voor de ander en deze niet alleen laten' een fundamentele aderlating.¹⁰ Immers, de geschiedenis van het verpleegkundig vak kenmerkt zich door nabijheid en aanraking. Daar past geen 'nieuw normaal' van anderhalve meter bij.

Daarnaast ontstond er een nijpend tekort aan persoonlijke beschermingsmiddelen, mondmaskers en schorten. Vooral in de langdurige zorg was het schrapen. Inventiviteit en leiderschap werden aangesproken in alle lagen van de verpleegkunde. Van het zelf maken van mondmaskers, hergebruik door sterilisatie tot het aanspreken van al je netwerken om die ene partij maskers op de kop te tikken voor jouw zorginstelling. 'Het leek wel oorlog', zei een bestuurder over haar zoektocht naar beschermingsmiddelen.

De Spaanse griep, hiv/aids en COVID-19 zijn slechts drie voorbeelden waaruit blijkt hoe waardevol verpleegkundige zorg is. De kwetsbaarheid van verpleegkundigen in dergelijke crisissituaties is evident. Daarom is het van belang voldoende én inventieve verpleegkundigen te blijven opleiden. Alleen zo kunnen zij 'de frontlinie' blijven bemensen. En met deze verwijzing naar de oorlog zijn we weer terug bij het front op de Krim, waar Florence Nightingale in het zwakke licht van haar lantaarn dicht naast haar patiënten zit en er ondanks alle schaarste er het beste van maakt. Mét schone handen, dat dan weer wel.¹¹

Deze tekst is samengesteld door het Historisch College FNI (www.fni.nl) en verscheen eerder als hoofdstuk in het boek *Besmet! Angst voor de onzichtbare vijand*, een uitgave van Rijksmuseum Boerhaave en Walburg Pers. Het boek is een aanvulling op de gelijknamige tentoonstelling die tot 9 januari 2022 in het museum te zien is. De bundel bevat uiteenlopende artikelen over epidemieën toen en nu door experts van verschillende vakgebieden. ISBN 9789462495524, € 19,99

REFERENTIES

1. Schalkwijk, H. 'Florence Nightingale: Pionier Statistiek', TvZ nr. 2 (mei 2020)
2. Pas vanaf de jaren '60 in de vorige eeuw komt de term verpleegkundige meer in gebruik. De titel verpleegkundige wordt in 1977 een wettelijk beschermde titel.
3. Kooij, Cora van den, 'De maatschappelijke positie van verpleegsters in de periode 1880-1940' in *Tijdschrift voor Geschiedenis* nr. 96(3) (1986) pp. 454-475, eveneens geraadpleegd is webdossier Reynvaan op fni.nl/annareyn-vaan-1844-1920
4. Hanink, E. 'Nursing during the Spanish flu epidemic of 1918.' www.workingnurse.com (2018) geraadpleegd op 8-7-2020.
5. www.theguardian.com/world/2020/apr/05/nurses-fell-like-ninepins-death-and-bravery-in-the-1918-flu-pandemic (2020) geraadpleegd op 8-7-2020.
6. Mecking, E. Het drama van 1918. *Over de Spaanse griep en de zoektocht naar virus en vaccin* (2006) pp. 86.
7. Jones, DS. 'History in a crisis – Lessons for COVID19' *The New England Journal of Medicine* (2020) pp. 12.
8. Interview met Johan Lambregts dd. 04-08-2017. Zijn verhaal en die van andere aidsverpleegkundigen zijn te zien op het themadossier fni.nl/pioniers-in-aidsverpleging.
9. Sennett R. *De mens als werk in uitvoering* (2010).
10. nos.nl/artikel/2329357/waarom-een-ic-bed-meer-is-dan-een-bed-alleen.
11. Lalleman PCB, Smid GAC, Lagerwey M, et al. Nurse middle managers' dispositions of habitus: A bourdieusian analysis of supporting role behaviors in Dutch and American hospitals. *Adv Nurs Sci* 2015;38(3):E1-E16

Hugo Schalkwijk – Onderzoeker bij de Hogeschool Utrecht. Adviseur Historisch College FNI bij V&VN.

Pieterbas Lalleman – Onderzoeker en docent bij Hogeschool Utrecht. Verpleegkundige bij Buurtzorg. Voorzitter Historisch College FNI bij V&VN.

De opvang en nazorg voor hulpverleners die zijn ingezet bij een (terroristische) aanslag of grof en extreem geweld

Voorbereid op het extreemste

Foto: Robin van Lerkhuijsen/ANP

Terroristische of extreem gewelddadige incidenten, zoals de tramaanslag in Utrecht, of de uiterst gewelddadige avondklokrellen van begin dit jaar, zijn ontwrichtend. Dat geldt voor getroffenen en de maatschappij, maar zeker ook voor de betrokken hulpverleners. Om deze hulpverleners goed op te kunnen vangen en de juiste nazorg te kunnen bieden, is de Toolkit Nazorg bij grof en extreem geweld gepubliceerd.

door Sander van Rooijen & Hans te Brake

De in 2010 ontwikkelde Richtlijn Psychosociale Ondersteuning Geüniformeerden¹ beschrijft wat hoog risico organisaties kunnen doen om hun werknemers te ondersteunen in het omgaan met de gevolgen van schokkende gebeurtenissen die zij in het werk op frequente basis meemaken. De Inspectie Justitie en Veiligheid (2019)² stelt dat de hulpverlening bij een terroristische aanslag anders en moeilijker is dan bij reguliere incidenten, onder meer door een andere en ernstiger aard van de verwondingen en het moeten optreden van hulpverleners in een gevaarlijke situatie. Als de incidenten anders en moeilijker zijn, heeft dit dan ook consequenties voor de nazorg die geboden moet worden?

Onderzoek

In opdracht van het ministerie van Justitie en Veiligheid, Nationale Politie, Raad Commandanten en Directeuren Veiligheidsregio's en het Instituut Fysieke Veiligheid (IFV) is onderzoek gedaan naar de psychosociale impact van grof en extreem geweld op hulpverleners. Doel van het onderzoek was het ontwikkelen van handvatten voor opvang en nazorg aan hulpverleners: de Toolkit Nazorg. Het geeft aanbevelingen die specifiek gericht zijn op de aard van dit type incidenten, hoe hulpverlenende organisaties zich kunnen voorbereiden, en welke aandachtspunten in de ondersteuning en nazorg relevant zijn.

Bij de tramaanslag in Utrecht op 18 maart 2019 kwamen vier mensen om.

gelijken met terroristische aanslagen in bijvoorbeeld Brussel of Parijs. Daar werden meerdere aanslagen op verschillende locaties gepleegd en waren er aanzienlijk meer getroffen. Om ook ervaringen met voor Nederland 'onbekende' situaties toe te kunnen voegen aan de toolkit, zijn internationale focusgroepen georganiseerd met experts die betrokken waren bij aanslagen ten tijde van the Troubles in Noord-Ierland (1968-'98), in Oslo en op Utøya (2011), in Parijs (2015), Brussel (2016), Nice (2016) en Berlijn (2016).

Van Onderzoek naar Toolkit

De resultaten leverden indrukwekkende ervaringsverhalen op, bijvoorbeeld van politiefunctionarissen direct betrokken bij de bomaanslagen op Luchthaven Zaventem. Maar ook inzicht in de meer organisatorische knelpunten, bijvoorbeeld gebrekkige capaciteit, zoals ervaren door politiepsychologen tijdens de nafase van de aanslagen in Parijs. Weer van een andere orde was het stigma dat rustte op nazorg onder medisch personeel in Noord-Ierland; aandacht voor het eigen personeel kost tijd die beter besteed kon worden aan de 'echte' getroffen, zo was de gedachte.

In de Toolkit Nazorg presenteren we de resultaten, waarbij we beschrijven wat de psychosociale impact is van grootschalige incidenten, en wat de consequenties zijn voor voorbereiding, opvang en nazorg (zie kader). Hieronder bespreken we enkele opvallende uitkomsten.

Psychosociale impact

Uit de interviews komt naar voren dat hulpverleners de impact van extreem geweld-incidenten heviger ervaren dan van reguliere incidenten. Dit komt bijvoorbeeld door de buitengewone dreiging, een ander slachtofferbeeld, het moedwillige karakter van het geweld en de willekeurigheid van de daad. Het is duidelijk dat de incidenten indruk hebben gemaakt. De aanloop kan vaak tot in het kleinste detail worden herinnerd: het tijdstip, de weersomstandigheden en of de kinderen al op school zaten. Dan komt de melding binnen, waarbij overigens zelden al meteen sprake is van een aanslag – dat wordt vaak pas later bekend. Hulpverleners hebben daardoor vaak nog geen goed beeld wat er precies gebeurd is als ze op locatie arriveren. Het zich realiseren van de aard en omvang van het incident kan direct resulteren in angst om de eigen veiligheid of die van naasten, maar soms komt het besef pas ná de inzet, wat alsnog een mentale klap kan veroorzaken.

In 2020 hebben ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises en het lectoraat Crisisbeheersing (IFV) het onderzoek uitgevoerd. Dit bestond onder meer uit een literatuurstudie van (recente) wetenschappelijke publicaties en beleidsdocumenten. Daarin is gekeken naar hoe terroristisch gemotiveerde en/of extreem geweldadige incidenten anders zijn dan reguliere incidenten. Vervolgens zijn de praktijkervaringen besproken tijdens een serie interviews met (inter-)nationale experts.

Het is moeilijk je voor te bereiden op het onbekende. Zoals een geïnterviewde opmerkte: 'je bent hooguit voorbereid op de vorige aanslag'. Voor deze toolkit was het dan ook van belang om ervaringen van veel verschillende incidenten te combineren. In Nederland zijn interviews gevoerd met hulpverleners die waren betrokken bij het Koninginnedagdrama in Apeldoorn (2009), de steekincidenten bij de Haagse Hogeschool (2018) en op Amsterdam Centraal (2018), of de tramaanslag in Utrecht (2019).

Hoewel de tramaanslag in Utrecht enorme indruk heeft gemaakt, is deze qua omvang niet te ver-

Terroristische incidenten hebben mogelijk een extra impact op hulpverleners met een zelfde (etnische of religieuze) achtergrond als de daders. Zij worden soms al tijdens de inzet geconfronteerd met angst of boosheid. Ook in de nasleep van het incident worden deze hulpverleners geconfronteerd met negatieve aandacht van collega's en het publiek. Dit is extra belastend voor de hulpverlener die juist te hulp is geschoten.

Opvang en Nazorg

Gebrekkige informatievoorziening komt gedurende het onderzoek regelmatig terug. Door chaotische omstandigheden of hyperfocus hebben hulpverleners vaak geen tijd om de hele situatie te overzien. Bovendien zijn zij voor hun werkzaamheden doorgaans gebonden aan een specifieke plek op de incidentlocatie. Voor de verwerking is het juist belangrijk om het hele incident te visualiseren en de eigen rol hierin een plek te kunnen geven. Experts beschrijven dit met de puzzel-metafoer. Om de puzzel te kunnen leggen, en de afbeelding te kunnen zien, moet je eerst beschikken over alle puzzelstukjes. Multidisciplinaire operationele debriefing biedt hierbij uitkomst. Dit is een bijeenkomst voor ingezette hulpverleners van alle betrokken organisaties. Door de feitelijke omstandigheden van het incident uit alle relevante perspectieven te beschouwen, wordt een totaalbeeld gevormd. Multidisciplinaire debriefing biedt hulpverleners de ontbrekende stukjes en maakt het hele plaatje zichtbaar.

Vorbereiding

Bij voorbereiding op extreme incidenten wordt vaak gedacht aan training en oefeningen. Dit is van groot belang maar heeft pas effect wanneer medewerkers er open voor staan. Eerder werd al het voorbeeld genoemd van de Noord-Ierse zorgverleners waar een taboe heerste over opvang en nazorg. Zodra men beseft dat goede ondersteuning van de hulpverlener ervoor zorgt dat deze in staat is om zijn/haar taak optimaal uit te voeren, dan wordt een training in zelfzorg eenvoudiger als onderdeel van de functie gezien. Hier spelen leidinggevers een essentiële rol: zij geven het goede voorbeeld door actief en zichtbaar gebruik te maken van ondersteuningsmogelijkheden.

Vervolg

Met de lancering van de toolkit zal het thema onder de aandacht blijven. Onder andere met de politie, veiligheidsregio's en gemeenten wordt geïnventariseerd hoe de toolkit hulpverleners kan ondersteunen in het uitvoeren van hun taak. Aandacht voor implementatie is daarbij van belang. De partners in dit onderzoek hebben

TOOLKIT NAZORG BIJ GROF EN EXTREEM GEWELD

Psychosociale impact

- Heviger dan bij reguliere incidenten
- Verantwoordelijkheidsgevoel (leidinggevers)
- Achtergrond hulpverlener
- Buitengewone dreiging
- Moedwillig karakter en willikeurigheid van getroffen
- Morele dilemma's rondom triage

Opvang en nazorg

- Multidisciplinaire debriefing
- Aandacht voor alle betrokkenen
- Voortdurende monitoring
- Invloed van intern onderzoek

Vorbereiding

- Organisatiecultuur
- Rol leidinggevers
- Multidisciplinair oefenen
- Mediatraining
- Psycho-educatie

www.nazorgextreemgeweld.nl

ook de behoefte geuit de kennis internationaal en multidisciplinair aan te bieden - er komt misschien een (Engelse) vertaling van de toolkit. Het onderzoek kent daarnaast nog enkele open eindjes. Zo is bijvoorbeeld duidelijk geworden dat er extra aandacht moet komen voor leidinggevers en voor de impact die intern onderzoek naar het eigen personeel kan hebben. Op dit moment wordt gewerkt aan het herzien van de bestaande Richtlijn Psychosociale Ondersteuning Geüniformeerden. Geleerde lessen zoals in dit project dragen bij aan een verdere uitwerking van de manier waarop we hulpverleners, onder alle omstandigheden, kunnen ondersteunen.

REFERENTIES

1. ARQ (2021) *Richtlijn Psychosociale Ondersteuning Geüniformeerden*, derde druk. Diemen: ARQ.
2. Inspectie Justitie en Veiligheid (2019). *De voorbereiding op hulpverlening na een terroristische aanslag*. Den Haag: Ministerie van Justitie en Veiligheid.

Sander van Rooijen - Beleidsadviseur bij ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises.

Hans te Brake - Senior beleidsadviseur en onderzoeker bij ARQ Kenniscentrum Impact van Rampen en Crises.

5 vragen aan Lisette Mattaar

‘Door corona snapt iedereen wat vrijheid is en hoe dat voelt’

door Ilse Raaijmakers

Foto Vera Bos

Lisette Mattaar is sinds oktober 2019 directeur van het Nationaal Fonds voor Vrede, Vrijheid en Veteranenzorg (vfonds).

Waarom wilde je directeur van vfonds worden?

‘Na negen jaar directeur te zijn geweest bij Humanity House, was ik toe aan wat anders. Toen ik hoorde dat deze plek vrij kwam, dacht ik meteen: dat is interessant! Ik zou in hetzelfde domein blijven werken, maar in een totaal andere, meer overkoepelende rol. Er was veel te doen bij vfonds in aanloop naar 75 jaar vrijheid en er moest een nieuw beleidsplan worden ontwikkeld.’

Hoe kan je leren wat vrede is als je nooit oorlog hebt gekend?

‘Dat is heel erg lastig, misschien wel onmogelijk. Vrede is lastig te bevatten als je het niet ook afzet tegen oorlog. Een vredesmuseum is bijvoorbeeld heel saai als je het alleen maar over vrede hebt. Vrede ervaar je het beste door het contrast te laten zien of voelen. Hoewel je oorlog (gelukkig) nooit helemaal kan nabootsen, denk ik dat inleven in de verhalen van mensen die oorlog hebben meegemaakt een heel sterk middel is. Vrijheid spreekt daarentegen meer tot de verbeelding. Door corona snapt iedereen wat vrijheid is en hoe dat voelt.’

Wat heeft de coronacrisis blootgelegd binnen het werkveld van vfonds?

‘Musea, theaters, grootschalige bijeenkomsten zoals sportevenementen en festivals worden hard getroffen. Denk aan de Invictus Games, de Nijmeegse Vierdaagse of Nederlandse Veteranendag. Dat zijn juist de plekken waar fysieke samenkomst en verbinding zo van belang zijn en deze kun je vaak niet zomaar één op één vervangen met een geschikt alternatief. Organisatoren hebben met veel doorzettingsvermogen en inventiviteit laten zien dat je ook op afstand impact kunt maken, mensen kunt bereiken en verbindend kunt zijn.’

Hoe zullen het herdenken en herinneren van de Tweede Wereldoorlog zich de komende jaren gaan ontwikkelen?

‘Ik denk dat we van verhalen van ooggetuigen overgaan naar familieverhalen of verhalen behorend bij een plek. Daarmee krijg je ook een ander soort eigenaarschap. Het is niet meer “ik heb dit meegemaakt”, maar “ik weet dat het in mijn familie gebeurd is” of “ik weet dat het hier gebeurd is”. Om het aansprekend te houden is het zaak dat meer mensen verantwoordelijk worden voor de verhalen of de nagedachtenis. Ook gaan we het meer hebben over de relevantie van het verleden voor het heden. Hoe dragen we nu bij aan onze samenleving en wat zijn de lessen waarvoor we moeten waken?’

Welke elementen uit je werk geven je hoop voor de toekomst?

‘Ik vind dat vfonds een heel mooie bijdrage levert aan een sterke democratische rechtsstaat en een vreedzame samenleving. Tegelijkertijd zijn er zulke grote ontwikkelingen gaande – de opkomst van extreemrechts, toenemende polarisatie – dat ik niet geloof dat de projecten die wij ondersteunen dat echt tegen kunnen houden. Ik geloof wel dat de projecten een soort humuslaag creëren om minder kwetsbaar te zijn voor negatieve invloeden. Als vfonds steunen we projecten die alle lagen van de samenleving bereiken en die aansluiten bij ieders belevingswereld. Dat maakt de samenleving weerbaarder voor ontwrichtende ontwikkelingen. Het is heel belangrijk dat we het blijven doen en het is mooi dat ik daar aan kan meewerken.’

Ilse Raaijmakers - Historicus, senior beleidsonderzoeker/adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld.

Focus op Dutchbat III

In 2020 was het 25 jaar geleden dat de enclave Srebrenica viel. De ervaringen uit deze periode leven nog sterk bij de Dutchbat III-veteranen. Een deel van hen ervaart nog steeds problemen in het dagelijks leven als gevolg van deze missie. In opdracht van het ministerie van Defensie heeft ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum een onderzoek onder Dutchbat III-veteranen uitgevoerd. Op 14 december 2020 is het onderzoeksrapport aan de minister van Defensie overhandigd.

Overhandiging van het onderzoeksrapport Focus op Dutchbat-III aan minister Ank Bijleveld van Defensie, 14 december 2020.

door Mercede van Voorthuizen, Miranda Olf en Ilse Raaijmakers

‘Nog wekelijks word ik geconfronteerd met het mislukken van de missie. Het heeft ernstige consequenties gehad voor mijn carrière bij Defensie. Nog steeds slaap ik slecht en kan ik me niet lang op een onderwerp focussen.’

Aan het woord is een Dutchbat-veteraan die de impact van de missie op zijn leven beschrijft. Het is een van de vele citaten uit het onderzoek die de ervaringen van Dutchbatters, 25 jaar na de missie, op een indringende manier illustreren.

Het doel van het onderzoek *Focus op Dutchbat III* was het in kaart brengen hoe het nu met veteranen en hun thuisfront gaat en wat hun wensen en behoeften zijn op het gebied van zorg, erkenning en waardering. Hiervoor hebben we vragenlijsten uitgezet, verdiepende interviews gehouden en groepsbijeenkomsten georganiseerd. Aan het onderzoek hebben 430 Dutchbat III-veteranen en 252 leden van het thuisfront deelgenomen. In dit artikel bespreken we de belangrijkste bevindingen en lessen voor de toekomst.

Kwaliteit van leven

De meeste Dutchbat III-veteranen ervaren hun algehele kwaliteit van leven als ruim voldoende. Zij geven hun algehele kwaliteit van leven gemiddeld als rapportcijfer een 7,3. Velen hebben met hun ervaringen leren omgaan en kunnen vooruit in hun leven.

‘Ik ben tevreden. Kijk, als het op het huis aankomt, dat huis hoeft niet groter, de auto hoeft niet groter, weet je. Financieel, m'n werk, ik hoef niet meer te verdienen. Ik kan het allemaal redden. Maar het zou wel leuker kunnen. Leuker, meer inhoud.’

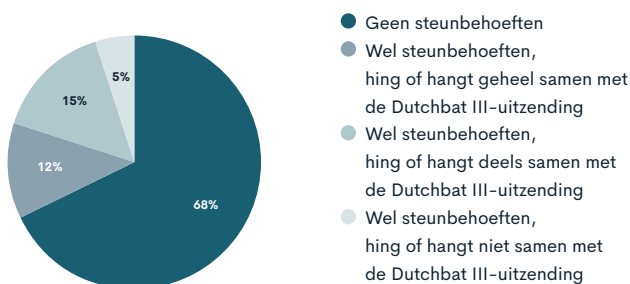
Dat betekent niet dat er geen problemen zijn; een kwart tot een derde van de veteranen geeft aan op één of meer levensgebieden belemmeringen te ondervinden. Zij zijn vastgelopen en hebben psychosociale klachten ontwikkeld. Een kwart van de veteranen ervaart een zodanig hoog aantal posttraumatische stressklachten dat ze een verhoogd risico op PTSS lopen.

'Ik heb behandeling nodig om weer normaal te kunnen functioneren. Om normale stress aan te kunnen, geheugen weer normaal te laten werken. Om me weer te kunnen concentreren en normaal te kunnen genieten van de leuke dagelijkse dingen. Om de rare herinneringen een plek te geven. Om om te gaan met trauma van gevoelens van machteloosheid die je elke dag versterkt tegen komt. Om de schuldgevoelens een plek te geven. Om rust in mijn hoofd te krijgen en het normale leven weer aan te kunnen.'

Zorg en ondersteuning

We vroegen de veteranen ook naar hun huidige behoefte aan zorg en ondersteuning. Wat blijkt: één op de drie veteranen heeft een actuele behoefte aan zorg of ondersteuning die volgens de meerderheid (deels) samenhangt met de Dutchbat III-uitzending. Het gaat dan vooral om behoefte aan zorg of ondersteuning bij het psychisch en lichamelijk functioneren en financiële ondersteuning.

Steunbehoeften

'Ik heb nu pas hulp gezocht omdat ik vastloop. Ikzelf heb mijn problemen 25 jaar lang weggedrukt. Omdat mijn omgang met mijn vrouw en kinderen er onder te lijden heeft ben ik nu onder behandeling bij een traumacentrum.'

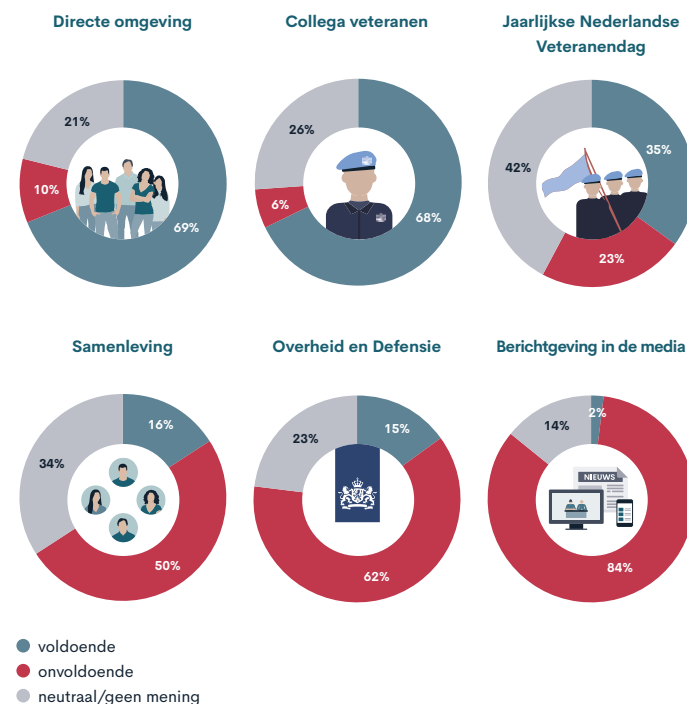
Bij het merendeel van de veteranen met klachten die samenhangen met de uitzending zit er meer dan vijf jaar tussen het ontstaan van de klachten en het zoeken van professionele hulp. Dutchbat-veteranen hebben wisselende ervaringen met de professionele hulpverlening. Positieve ervaringen zijn persoonlijk contact, korte lijnen met hulpverleners en een proactieve houding van hen. Maar soms staat de hulpverlening ver van de veteraan af. Klachten of signalen dat hulp nodig is, worden bijvoorbeeld niet door de veteraan of hulpverlener erkend of onderkend. Of veteranen zijn niet goed op de hoogte van welke vormen van zorg en ondersteuning mogelijk zijn.

Erkenning en waardering

'Eer en herstel is er niet. Wij zijn als een stuk vuil bij het grofvuil neergezet en succes.'

Citaten zoals deze illustreren de bevinding dat de meeste Dutchbat-veteranen zich onvoldoende gewaardeerd voelen. Met name door de media, maar ook door de overheid, het ministerie van Defensie en de samenleving als geheel.

Gevoel van waardering

Twee derde van de veteranen heeft dan ook behoefte aan aanvullende initiatieven op het gebied van erkenning en waardering. Om het negatieve beeld over Dutchbat III te doen kantelen, is het volgens sommige veteranen nodig het 'echte verhaal' van de missie in de media en in het onderwijs te vertellen: het verhaal dat feitelijk juist is en waarin de politieke besluitvorming, historische context en de ervaringen van Dutchbatters aan bod komen.

'Ik had graag persoonlijk van de overheid gehoord dat er excuses werd aangeboden: "Wij hadden jullie nooit mogen laten gaan met de middelen die jullie hadden. Wij hebben jullie in de steek gelaten toen jullie onze hulp zo hard nodig hadden."'

Meerdere veteranen geven aan dat het hen zou helpen als de overheid en/of het ministerie van Defensie zich achter hen opstelt door publiekelijk te verklaren dat Dutchbat III-veteranen tijdens de missie alles hebben

gedaan wat ze konden doen en onjuiste berichtgeving te weerspreken. Andere initiatieven die de veteranen aan- dragen zijn financiële compensatie, militaire decoratie, psychische hulp en/of maatschappelijke begeleiding.

Thuisfront

De impact van de Dutchbat III-missie stopt niet noodza- kelijk bij de veteraan, maar heeft ook zijn weerslag op het thuisfront. Dat laat dit onderzoek ook duidelijk zien. Meer dan de helft van de deelnemende thuisfrontleden heeft zelf op enig moment problemen ervaren die samenhan- gen met de uitzendervaring van de veteraan. Deze proble- men zijn vooral psychisch en relationeel van aard.

‘De uitzending heeft ons uiteindelijk sterker gemaakt als partners en ons in laten zien dat sommige dingen totaal niet belangrijk zijn, maar dat liefde en het fijn met je gezin hebben echt onbetaalbaar is.’

Het thuisfront is zeer betrokken bij de gezondheid en het welzijn van hun veteraan. Ze hebben zich vaak vierkant achter hun veteraan opgesteld. Het thuisfront is een belangrijke steun voor veel veteranen. Het meren- deel van het thuisfront is er trots op thuisfront van een Dutchbat III-veteraan te zijn, al staat de negatieve berichtgeving over de Dutchbat III-missie het uiten daarvan soms in de weg.

Wat leren we uit dit onderzoek?

Het staat vast dat - 25 jaar na de missie - de Dutchbat III-uitzending nog steeds grote impact heeft op de meeste Dutchbat III-veteranen. De missie is voor velen een ingrij- pende ervaring geweest. We hebben de bevindingen van Dutchbat III-veteranen vergeleken met bevindingen van veteranen van andere missies die in de periode net voor of na Dutchbat III uitgezonden zijn geweest. Daar komt een eenduidig beeld uit naar voren: Dutchbat III-vetera- nen steken op alle gebieden ongunstig af.

Tegelijkertijd mag de weerbaarheid van Dutchbatters niet worden onderschat. Velen hebben uiteindelijk met hun ervaringen leren omgaan door ze te accepteren, te relativiseren of naar de achtergrond van hun bestaan te plaatsen. Ze hebben geluk gevonden of kijken met trots terug op het werk dat ze tijdens de missie hebben kunnen verrichten.

‘Ik heb altijd de focus op de toekomst gehad. Althans ik zeg zelf altijd, ik heb een rottiijd gehad. Als ik straks oud, grijs en lelijk ben wil ik achterom kunnen kijken, van ja, ik heb er toch nog wat moois van gemaakt. En zo heb ik er altijd naar gekeken.’

De bevindingen geven aanknopingspunten voor verbe- tering van het welzijn van Dutchbat III-veteranen, maar zijn ook van belang voor toekomstige missies. Om de kwaliteit van leven van veteranen te verbeteren is het van belang een brede blik te hebben. We moeten het functioneren op de verschillende levensgebieden goed in kaart brengen. Bijvoorbeeld psychisch en lichamelijk functioneren, maar ook sociale contacten en vrijetijds- besteding, zingeving, stabiliteit in de thuissituatie, en de arbeidssatisfactie. Pas dan kunnen we ook gerichte zorg en ondersteuning bieden.

Het is duidelijk dat Dutchbat III-veteranen aandacht voor hun welzijn na de uitzending hebben gemist. Goede nazorg na uitzendingen en begeleiding van veteranen bij terugkeer in de burgermaatschappij zijn daarom heel belangrijk. Betrek daarbij ook het thuisfront gezien de psychosociale weerslag van uitzendingen op hen.

Voor veteranen is het soms lastig de juiste weg naar de zorg te vinden. Een laagdrempelige outreachende aanpak waarbij het duidelijk is welke zorg er mogelijk is, kan helpen om hen bijpassende zorg en ondersteuning te geven. Verbetering van procedures en wachttijden en voldoende kennis over (Dutchbat III) uitzendingen onder hulpverleners zouden kunnen helpen om de drempel tot zorg te verlagen.

Dit onderzoek laat zien dat erkenning en waardering voor Dutchbat III-veteranen heel belangrijk is. Zij geven aan dat erkenning en waardering, vanuit zowel de maatschap- pij en de media als van Defensie, hen zou helpen met het verbeteren van de kwaliteit van leven. Het is van belang te realiseren dat toekomstige initiatieven niet in ieders behoefte zullen voorzien. Een geïnterviewde zei daarover treffend: ‘Erkenning kan je niet afdwingen. Het enige wat je kan doen is hopen dat mensen dan begrip krijgen voor de situatie waarin je zat.’ Dat ook het onderzoek daar een kleine bijdrage aan heeft geleverd, bleek uit de vele reacties die wij van veteranen ontvingen.

Mercede van Voorthuizen – Junior beleidsonderzoeker/ adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld.

Miranda Olff – Amsterdam UMC (AMC), afdeling Psychiatrie, & ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum; hoofdredacteur European Journal of Psychotraumatology en voorzitter Global Collaboration on Traumatic Stress

Ilse Raaijmakers – Historicus, senior beleidsonderzoeker/ adviseur bij ARQ Kenniscentrum Oorlog, Vervolging en Geweld en redactielid van Impact Magazine

Ouder worden met de oorlog

Adviezen voor communicatie met ouderen in coronacrisis

De coronacrisis doet sommigen denken aan de Tweede Wereldoorlog. Dit is begrijpelijk, want sinds de oorlog zijn onze vrijheden niet eerder zo sterk ingeperkt. Er zijn natuurlijk ook verschillen met de oorlogsjaren. De situatie is wat betreft zwaarte niet te vergelijken met wat velen in de oorlog hebben meegemaakt. Een vergelijking tussen heden en verleden is daarom niet één op één te trekken. Wel is duidelijk dat sommige situaties spanning oproepen waardoor mensen aan de oorlog denken. Soms komen herinneringen aan traumatische ervaringen naar boven. Dit kan ook gelden voor veteranen of mensen die gevlucht zijn uit oorlogsgebied. In de folder *Ouder worden met de oorlog* zijn adviezen gebundeld over communicatie met ouderen tijdens de coronacrisis.

Download de folder via oorlog.arq.org/ouderen-corona

Steunpunt Coronazorgen

Bijna iedereen heeft er in zekere mate wel last van: onzekerheid, somberheid of misschien wel eenzaamheid. We hebben immers al een jaar te maken met de gevolgen van de coronacrisis. Voor iedereen in Nederland die vragen heeft of zich zorgen maakt over zichzelf of een ander is er het Steunpunt Coronazorgen. Het maakt niet uit of je zelf hulp nodig hebt, een ander helpt of zorgprofessional bent. In alle gevallen kun je hier terecht. Ook vind je er verwijzingen naar hulp-, zorg- en dienstverleners.

De website is in opdracht van het Ministerie van VWS opgezet door ARQ Nationaal Psychotrauma Centrum in samenwerking met het RIVM.

www.steunpuntcoronazorgen.nl

Pamflet waarin wordt opgeroepen tot de Februaristaking.

ORGANISEERT IN ALLE BEDRIJVEN DE PROTEST-STAKING !!!
 VECHT EENSGEZIND TEGEN DEZE TERREUR !!!
 EIST DE ONMIDDELLIJKE VRIJLATING VAN DE GEARRESTEERDE JODEN !!!
 ORGANISEERT IN DE BEDRIJVEN EN IN DE WIJKEN DE ZELFVERDEDIGING !!!
 WEEST SOLIDAIR MET HET ZWAAR GETROFFEN JOODSE DEEL VAN HET
 WERKENDE VOLK !!!

ONTTREKT DE JOODSE KINDEREN AAN HET NAZI-GEWELD, NEEMT ZE IN
 UW GEZINNEN OP !!!!
 BESEFT DE ENORME KRACHT VAN
 UW EENSGEZINDE DAAD !!!!!

Deze is vele malen groter dan de Duitse militaire bezetting!
 Gij hebt in Uw verzet ongetwijfeld een groot deel van de Duitse
 arbeiders-soldaten met U !!!!

STAAKT!!! STAAKT!!! STAAKT!!!

Legt het gehele Amsterdamse bedrijfsleven één dag plat, de werven
 de fabrieken, de ateliers, de kantoren en banken, gemeente-bedrijven
 en werkverschaffingen!!

Dan zal de Duitse bezetting moeten inbinden! Dan hebt gij een
 slag toegebracht aan het monsterachtig plan, Mussert aan de macht te
 helpen! Dan verhindert ge een verdere leegplundering van ons land!!
 Dan krijgt ge de kans Woudenberg uit het N.V.V. te jagen !!!

STELT OOK OVERAL UW EISEN VOOR VERHOOGING VAN LOON EN STEUN !!
 WEEST EENSGEZIND !! WEEST MOEDIG !!!
 STRIJDT FIER VOOR DE VRIJMAKING VAN ONS LAND !!!!!

KAMERADEN,

Geeft dit manifest na gelezen te hebben
 verder door!
 Plak het op waar gij kunt doen
 doe het voorzichtig!

REEDS TOONDEN DE GEMEENTE- EN ANDERE GROTE BEDRIJVEN
 HOE HET MOET !!!

VOLGT ALLEN HUN VOORBEELD !!!!!

Foto Beeldbank WO2-NIOD

Razzia op het Jonas Daniël Meijerplein in Amsterdam, februari 1941.

Foto Verzetmuseum Amsterdam/Beeldbank WO2-NIOD

Februaristaking 1941

Op 22 februari 1941 vinden in Amsterdam twee grote razzia's plaats. 425 Joodse mannen worden samenge-dreven op het Jonas Daniël Meijerplein en op transport gesteld naar de concentratiekampen. Uit protest leggen tienduizenden Amsterdammers gedurende de drie dagen daarop het werk neer. Trams blijven staan. Winkels sluiten de deuren. Gemeentelijke diensten, kantoren, scheepswer-ven, confectieateliers en metaalbedrijven liggen stil. Deze proteststaking breidt zich uit naar andere steden en gaat de geschiedenis in als de Februaristaking.

Het Verzetmuseum in Amsterdam organiseert ter gele-genheid van de 80e herdenking van de Februaristaking de tentoonstelling 'Wees moedig!'. De tentoonstelling is online te bezoeken via de website van het museum www.verzetmuseum.org. Bezoekers kunnen virtueel door het museum lopen, onderdelen aanklikken en verhalen ontdekken via tekst of audio- en videofragmenten. In de gelijknamige podcastserie staan de verhalen van drie Februaristakers centraal.

Deze rubriek wordt samengesteld door de ARQ-bibliotheek | Information Support
oorlog.arq.org/nl/arq-bibliotheek

Slaapstoornissen in de psychiatrie

Diagnose en behandeling

Marike Lancel, Maaike van Veen & Jeanine Kamphuis

BOHN STAFLEU VAN LOGHUM 2020, ISBN 9789036825238, 562 PAGINA'S

Dit handboek biedt een overzicht van diverse slaapstoornissen, de diagnostiek en behandeling daarvan en hun relatie tot de psychiatrie en gebruik van psychofarmaca. Epidemiologie, pathofysiologie en specifieke ((niet-) medicamenteuze) behandel mogelijkheden komen aan bod. En er is aandacht voor verschillende doelgroepen. Het boek wordt geïllustreerd met praktijkvoorbeelden.

Annette van Schagen klinisch psycholoog, psychotherapeut bij ARQ Centrum'45, schreef samen met Jaap Lancee het hoofdstuk *Parasomnieën*. Dit zijn ongewenste ervaringen die optreden tijdens de slaap of in de overgang tussen waken en slapen. Deze slaapfenomenen worden nogal eens geduid als symptomen van psychiatrische stoornissen, maar kunnen ook op zichzelf staan.

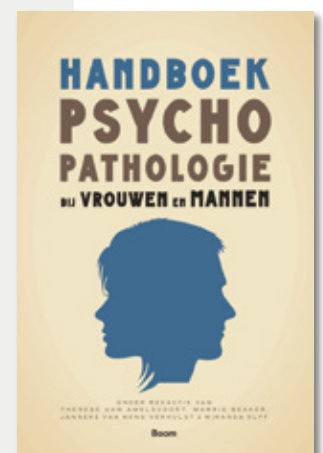
Handboek psychopathologie bij vrouwen en mannen

Therese van Amelsvoort, Marrie Bekker, Janneke van Mens-Verhulst & Miranda Olff (red)

BOOM UITGEVERS 2019, ISBN 9789024408634, 552 PAGINA'S

Door meer kennis te verwerven over verschillen tussen vrouwen en mannen in het ontstaan, het hulpzoekgedrag, de klinische presentatie en het beloop van de ziektebeelden, kunnen preventie, diagnostiek en behandelingen beter op de behoeften van vrouwen én mannen worden afgestemd.

Meer dan veertig deskundigen hanteren in dit handboek, in overeenstemming met de DSM-5, een levensloopbenadering en maken inzichtelijk hoe sociale en culturele omstandigheden, en individuele ervaringen kunnen fluctueren gedurende het leven.

Touching War

An Ethnographic Analysis of War Tourism in Europe

Siri Driessen

PROEFSCHRIFT ERASMUS UNIVERSITY 2020, PROMOTOR STIJN REIJNDERS, ISBN 9789076665443,
 PUBLICATIE ONLINE: repub.eur.nl/pub/134266/

Siri Driessen deed kwalitatief onderzoek naar beweegredenen van 'oorlogstoeristen' en focuste zich op vier groepen bezoekers: Nederlandse militairen die op slagveldtour gaan, Bosniëveteranen die een terugkeerreis ondernemen, Europese jongeren die in hun vakantie vrijwilligerswerk doen op voormalige oorlogslocaties, en deelnemers aan de jaarlijkse vredesmars naar Srebrenica.

Het blijkt dat zo'n reis voor veteranen een louterende werking kan hebben, en ze concludeert dat - mits goed voorbereid en uitgevoerd - het een rol kan spelen bij het verwerken van traumatische oorlogsherinneringen.

Posttraumatic stress disorder

in women, partners and caregivers

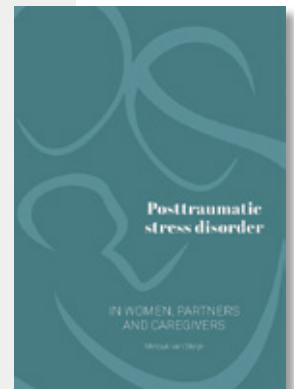
Minouk van Steijn

PROEFSCHRIFT UNIVERSITEIT VAN AMSTERDAM 2020, PROMOTOR: MIRANDA OLFF

ISBN 9789464161786

PUBLICATIE ONLINE: www.publicatie-online.nl/publications/minouk-van-steijn/

Met dit proefschrift wilde Minouk van Steijn meer inzicht krijgen in het effect van traumatische gebeurtenissen op patiënten, partners en zorgverleners. Hierbij is gekeken naar het risico om PTSS te ontwikkelen na het meemaken, of getuige zijn, van een ernstige fluxus postpartum. Dit proefschrift geeft verder informatie over het hogere risico dat medische specialisten hebben op het ontwikkelen van depressieve klachten, angstklachten en PTSS. Zij pleit voor het introduceren van gestandaardiseerde protocollen, zodat implementatie studies kunnen worden verricht om het effect hiervan te evalueren.

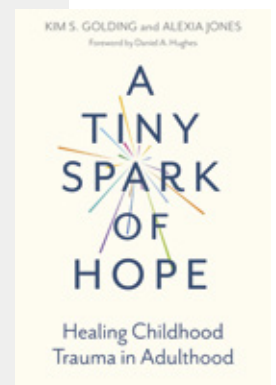
A Tiny Spark of Hope

Healing Childhood Trauma in Adulthood

Kim S. Golding & Alexia Jones

JESSICA KINGSLEY PUBLISHERS 2021, ISBN 9781787754317, 224 PAGINA'S

Dit boek beschrijft het verhaal van Alexia, volwassen overlevende van kindermishandeling en haar therapeut Kim. Het verslaat een driejarige therapeutische behandeling naar herstel van Alexia. De perspectieven van zowel de cliënt als de therapeut komen aan bod en geven daarmee een inkijkje in het verloop van een therapeut-cliëntrelatie.

Gevangen in gevoel

Patrick van der Wal

WHITE ELEPHANT PUBLISHING 2020, ISBN 9789079763498, 256 PAGINA'S

Patrick van der Wal (48) is politieagent, ex-militair, veteraan én hoogsensitief (HSP). Hij diende o.a. in Bosnië en Afghanistan. Praten over emoties en gevoel vindt hij belangrijk, maar ervaart hij zeker in zijn werkomgeving vaak als taboe. In dit boek schrijft hij over zijn 'onbewuste, persoonlijke innerlijke strijd, ervaringen en dilemma's'.

Afstandsmoeders

Over vrouwen die gedwongen hun kind afstonden (1956-1984)

Christel Don

TOMAS RAP 2021, ISBN 9789400407299, 224 PAGINA'S

Meerdere duizenden vrouwen hebben in de periode tussen 1956 en 1984 hun kind ter adoptie afgestaan. Ze waren niet in blijde verwachting maar behoorden tot de zogenoemde 'gevallen' vrouwen. Tehuizen voor moeder en kind, overal in het land, boden onderdak aan deze vrouwen. Maar ook werden kinderen te vondeling gelegd of aangeboden aan kinderloze echtparen. Journalist Christel Don tekende de verhalen van deze moeders op in dit boek. Ze vertellen over hun jeugd, over de periode van hun zwangerschap en bevalling, én ze beschrijven hoe de beslissing om, onder dwang, afstand te nemen van hun kind tot op de dag van vandaag hun leven beïnvloedt.

Integratief opvoeden

Strategieën voor de opvoeding van kinderen met gehechtheidstrauma

Debra Wesselmann

BOHN STAFLEU VAN LOGHUM 2021, ISBN 9789036825979, 129 PAGINA'S

Dit boek biedt specifieke opvoedstrategieën voor opvoeders van chronisch getraumatiseerde kinderen. Het geeft informatie over de invloed van gehechtheidstrauma op de hersenontwikkeling. Het boek is ook te gebruiken door therapeuten om een behandeling te ondersteunen, waarbij EMDR en gezinstherapie wordt geïntegreerd (zoals IGT-K).

Tevens biedt het benodigheden om de gehechtheid te bevorderen (zoals affectie, emotionele afstemming en spel) om de kloof tussen de opvoeder en het kind te overbruggen. En ook het kind zelf wordt ondersteund om te reflecteren op zijn eigen gedachten, gevoelens en keuzes.

En dan is het jouw kind dat alles overstijgt

Annemiek Valent

UITGEVERIJ MENSION 2021, ISBN 9789077322772, 192 PAGINA'S

Ambulancechauffeur Annemiek Valent werd vijf jaar geleden opgeroepen om hulp te verlenen bij een dodelijk ongeluk. Op de plek des onheils bleek het om haar zoon Gian (19) te gaan. Een jaar later verongelukte ook haar ex-man bij een auto-ongeluk. Zo wisselt ze tussen twee rollen: die van hulpverlener en die van nabestaande. Valent was o.a. in behandeling bij ARQ Centrum'45. In dit boek beschrijft zij het hele proces vanaf de oproep tot en met haar herstel.

Daar praat ik niet over

Het verhaal van Mädie Franz, een Sinti-meisje dat de oorlog overleefde

Anjes Wolfs-Driessen

IN BOEKVORM UITGEVERS 2020, ISBN 9789493164055, 80 PAGINA'S

Mädie Franz is een Sintezza. Ze overleeft drie concentratiekampen: Auschwitz-Birkenau, Ravensbrück en Flossenburg/Wolkenburg, door tijdens de dodenmars, op weg naar Dachau, samen met haar zus te vluchten en terug te keren naar het bevrijdde Nederland. Maar daar is ze niet welkom. Uiteindelijk vertelt ze haar hele levensverhaal aan haar jongste dochter Anjes Wolfs-Driessen. Die het in dit boek opschreef als eerbetoon aan haar moeder die in 2014 overleed.

Ons lichaam, jullie slagveld

De verzwegen oorlogsmisdaden tegen vrouwen

Christina Lamb

AMBOJ ANTHOS UITGEVERS 2021, ISBN 9789026342660, 432 PAGINA'S

In dit boek laat de Britse journaliste Christina Lamb zien hoe verkrachting stelselmatig wordt ingezet als oorlogswapen om vrouwen bang te maken, te vernederen en te verminken, en voor etnische zuivering. Het is het goedkoopste wapen dat de mens kent, schrijft ze. Ze verhaalt over vrouwen die in de jaren zeventig slachtoffer werden van de Argentijnse junta, over de verkrachting van Bosnische vrouwen een kwart eeuw geleden, over vrouwen die tijdens de Tweede Wereldoorlog als 'troostmeisjes' werden vastgehouden door het Japanse leger en ze ontmoette de Rohingya- en jezidivrouwen, en de Nigeriaanse schoolmeisjes die verkocht werden als seks-slavinnen. Deze vrouwen wil ze een stem geven omdat er ondanks dat verkrachting wereldwijd al in 1919 als oorlogsmisdad is aangemerkt, er nog steeds geen gerechtigheid en erkenning is.

Joanne Mouthaan

EDITORIAL

Waar is dat feestje?

door Joanne Mouthaan

Ook zo'n zin in een feestje? Pak je agenda maar: 9 mei 2021. In de NtVP-boeken "de dag die je wist dat zou komen". Op die dag bestaat NtVP 15 jaar. Een puber dus. En die houden wel van feestjes. (Net als niet-meer-zo-pubers overigens.) Maar we beperken ons niet tot die ene dag!

We gaan vieren. Vieren dat we al 15 jaar samen voor verbetering van de psychotraumazorg staan. Vieren dat we inhoud boven vorm stellen: dat we uitdragen om kritisch te blijven kijken naar welke traumagerichte behandeling past bij wie. We vieren dat we leiden vanuit wetenschappelijke én klinische expertise. We vieren dat we een plek zijn waar je ideeën kunt uitproberen en ontwikkelen, zoals in de Special Interest Groups en onze commissies. We vieren dat we bovenal een netwerk zijn, een plek om medeprofessionals te ontmoeten, om van elkaar te leren en om elkaar te inspireren. We vieren de inzet van de vele betrokkenen bij NtVP in de voorgaande jaren en vragen jou om mee te denken met de koers voor de komende jaren.

Hoe? We zijn al begonnen: houd onze socials, website en nieuwsbrieven goed in de gaten en let op onze speciale jubileumactiviteiten, zoals webinars, virtuele bijeenkomsten en interviews.

Hier is het dus feest. Weest allen welkom!

Over NtVP

De Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma (NtVP) is een onafhankelijke vereniging, die streeft naar continue kwaliteitsverbetering op het gebied van psychotraumatologie voor diegenen die zich professioneel of binnen een professionele organisatie met psychotrauma bezighouden.

De NtVP maakt deel uit van de Europese vereniging voor Psychotrauma (ESTSS). De ESTSS heeft verbindingen met een groot aantal nationale verenigingen, waardoor een Europees breed netwerk van Psychotrauma verenigingen ontstaat.

COLOFON

Dit katern wordt verzorgd door de werkgroep Communicatie van de Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma.

Redactie: Joanne Mouthaan
Contact: info@NtVP.nl
© NtVP 2021

Sterk door samenwerking

door Sophie van Leeuwen en Joanne Mouthaan

In 2021 vieren we dat NtVP 15 jaar bestaat. Dit jubileum geeft ons de kans om te reflecteren op de afgelopen jaren, maar ook om vooruit te kijken en na te denken over onze eigen ontwikkeling en die in het psychotraumaveld. Op de Algemene Ledenvergadering van 27 januari stonden we samen stil bij de plannen voor 2021. Daarin kwam één overkoepelend thema naar voren: krachten bundelen.

Blijvende aandacht voor psychotrauma

Het is onmiskenbaar dat het onderwerp psychotrauma steeds meer aandacht krijgt, en niet alleen wetenschappelijk. Media geven deskundigen en overlevenden steeds vaker een platform. Vakverenigingen zoals wijzelf werken hard aan het verspreiden en vertalen van wetenschappelijke inzichten. De zojuist verschenen zorgstandaard *Psychotrauma- en stressorgerelateerde stoornissen* is daarvan het klinkende bewijs¹.

Maar er is nog voldoende werk te doen. De conclusies van de commissie Zinnige Zorg van Zorginstituut Nederland van medio vorig jaar dat slechts 39% van de patiënten in de specialistische GGZ traumagerichte behandeling krijgt², geeft aan dat we nog een weg hebben te gaan in onze missie. De NtVP blijft ieder jaar groeien, maar om impact te maken, moeten we als veld meer de handen ineenslaan en samen werken aan vooruitgang.

Samenwerken in kennisverspreiding

Een flinke start hierin is al gemaakt. In de maanden januari t/m maart bundelden we onze krachten met Psyflix, ARQ Centrum'45 en Reinier van Arkel. Vanuit deze samenwerking is de *Psychotrauma Masterclass Serie* tot stand gekomen. Een elfdelige serie wekelijkse webinars, waarin we de kennis van psychotraumaexperts van eigen bodem samenbrengen op het gebied van complexe PTSS, trauma en autisme, seksueel trauma, moreel trauma, trauma bij vluchtelingen en verschillende behandelmethoden. Gemist of graag nog eens terugkijken? Dat kan! De serie is terug te kijken op [Psyflix.net](https://www.psyflix.net) of voor leden via [NtVP.nl](https://www.ntvp.nl)³.

Psychotrauma in de breedte

Dat brengt ons bij ons volgende speerpunt voor dit jaar: de samenwerking opzoeken met experts uit het brede gebied van de psychotrauma. We belichten het forensische en

juridische werkveld, en we continueren onze aandacht voor het belang van inclusiviteit en diversiteit in onderzoek, onderwijs en de klinische praktijk. Dit zullen we doen in webinars, maar ook middels nieuwsbriefinterviews en onze sociale mediakanalen.

Door samenwerking op te zoeken hopen we ook belangrijke samenwerkingspartners op de kaart te zetten, zoals het Centrum Seksueel Geweld. Dit centrum doet al jaren cruciaal werk voor slachtoffers van seksueel geweld. Om hen te helpen organiseren we samen met hen, Psyflix en Iva Bicanic een *benefietwebinar op 9 april*. Van de opbrengst wordt een communicatiemiddel ontwikkeld om jonge slachtoffers te stimuleren hulp te zoeken na seksueel geweld.

Vernieuwing en verbreding van certificering

Een keurmerk voor de psychotherapeut die traumagerelateerde stoornissen kan diagnosticeren en behandelen volgens *evidence-based* richtlijnen. Dat certificaat is inmiddels voorbehouden aan meer dan 250 psychotraumatherapeuten⁴. En onze inspanningen voor het vernieuwen van de certificering psychotraumatheapeut gaan in 2021 onverminderd door.

Deze jarenlange ervaring met het accrediteren van opleidingen en certificeren van therapeuten zetten we nu ook in om voor de kwaliteiten en expertise van eerstelijns hulpverleners, therapeuten die werken met kinderen en jeugdigen, en hbo-geschoolde beroepskrachten in de psychotraumazorg. Hiermee willen we de breedte van het psychotraumawerkveld niet alleen vertegenwoordigen binnen NtVP, maar ook erkennen en stimuleren.

Over de eigen grenzen heen

Samen staan we sterker. Dat geldt in onverminderde mate als het gaat om kennis delen, verspreiden en leren. NtVP is trots op haar traditiegetrouwe sterke banden met internationale zusterverenigingen via de Europese psychotraumavereniging ESTSS. Met het CONNECT onderzoek onder de Nederlandse bevolking⁵ dragen we bij aan een uniek pan-Europees consortium waarin we kunnen leren over overeenkomsten en verschillen in het omgaan met de gevolgen van de pandemie. Ook hebben we dit jaar een leidende rol in de organisatie van het ESTSS congres, dat voor het eerst virtueel plaatsvindt op 17 en 18 juni, met als thema *Trauma and Mental Health During the Global Pandemic*. Meer weten? Kijk op www.virtual-estss2021.com.

Voor alle jubileumactiviteiten, houd onze socials in de gaten⁶! Wilt u ook uw krachten met ons bundelen? Neem dan contact met ons op via info@NtVP.nl.

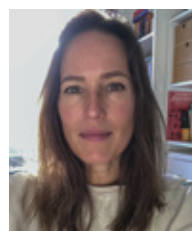
BRONNEN EN NASLAG

- 1 GGZ Standaarden (2020). Zorgstandaard Psychotrauma- en stressorgerelateerde stoornissen. ggzstandaarden.nl/zorgstandaarden/psychotrauma-en-stressorgerelateerde-stoornissen
- 2 Zorginstituut Nederland en Zinnige Zorg (2020). Verbetersignalement Posttraumatische stress-stoornis. ICD-10: F43.1. zorginstituutnederland.nl/publicaties/rapport/2020/06/15/zinnige-zorg-bij-ptss-verbetersignalement
- 3 De Psychotrauma Webinar Serie: ntvp.nl/activiteiten/psychotrauma-masterclass-serie-2/
- 4 Register NtVP Psychotraumatherapeuten: ntvp.nl/register/
- 5 Het CONNECT onderzoek naar de psychosociale gevolgen van de COVID-19 pandemie: ntvp.nl/connect-hoe-gaat-het-met-u-in-de-coronacrisis/
- 6 LinkedIn en facebook: @Nederlandstalige Vereniging voor Psychotrauma | Twitter: @NtVPTweet

AUTEURS

Sophie van Leeuwen is masterstudente Clinical Child and Adolescent Psychology aan de Universiteit Utrecht, loopt stage bij het Kinder- en Jeugdtraumacentrum (KJTC) van Kenter Jeugdhulp en werkt als communicatiemedewerker bij de NtVP.

Dr. Joanne Mouthaan is Universitair Docent Klinische Psychologie aan de Universiteit Leiden, bestuurslid bij NtVP en ESTSS, en redactielid bij Impact Magazine.

The cycle of abuse and loss

Wat maakt dat verlies en trauma van generatie op generatie lijken te worden doorgegeven?

In de Supervisierubriek beantwoorden experts uit het netwerk van NtVP uw vragen over onderwerpen uit het brede werkveld van de psychotraumazorg. Hebt u een vraag over indicatiestelling, behandeling of wetenschap over psychotrauma? Stuur hem naar info@NtVP.nl onder vermelding van Impact Supervisie.

De vraag

Hoe komt het dat er vaak van generatie op generatie nare ervaringen, zoals kindermishandeling, verwaarlozing en/of seksueel misbruik en gevolgen van verlies, in families lijken te worden doorgegeven?

Giulia Iozzia, MSc, (Gz-) psycholoog en onderzoeker bij iMindU te Leiden

Het antwoord van de expert

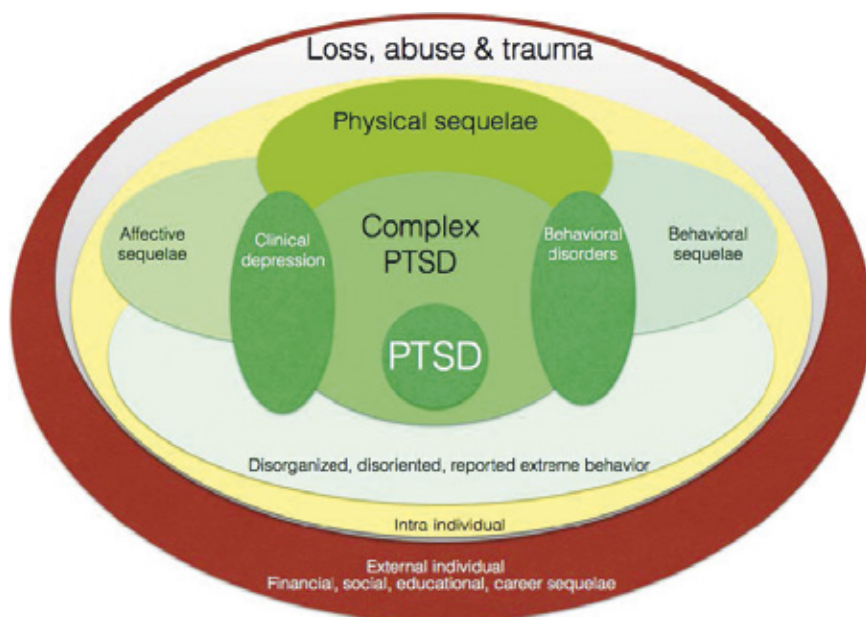
Van generatie op generatie, 'le dor va dor' in het Hebreeuws, is sinds Bijbelse tijden een bekend, positief, begrip in het Jodendom: tradities, goede daden en kwaliteiten dienen te worden doorgegeven, met alle mogelijke inspanning en als vast onderdeel van de dagelijkse opvoeding (o.a. Deuteronomium/Dewarim 6:7; Dewarim 11:13-

21). Helaas laat decennia lang wetenschappelijk onderzoek zien dat ook negatieve ervaringen en gewoonten met diezelfde paplepel worden ingegoten. Dit gebeurt vaak onbewust, ongehoord en ongezien vanachter de voordeur, maar niet ongemerkt [1]. Integendeel zelfs.

Nare ervaringen worden letterlijk opgenomen in de genen en cellen van het lichaam

Geweld en verlies veroorzaken veel stress en kunnen daarmee bij toenemende ernst traumatische gevolgen hebben voor degene die het treft, met somatiek, psychopathologie en impact op het relationeel functioneren tot gevolg [1,2]. De nare ervaringen worden letterlijk opgenomen in de genen en de cellen van het lichaam [1]. Het mechanisme dat hierachter ligt, verloopt via de hypothalamus-hypofy-

Figuur 1 Grafische representatie van intra-individuele en externe gevolgen van verlies en trauma en hun overlap met psychiatrische stoornissen [4]

se-bijnierschors-as, ook wel HPA-as: stress in de vroege jeugd (maar later zeker ook) activeert deze as. Deze activatie bepaalt op zijn beurt weer de aanpassing en reactie op een latere stressor. Hoe goed de HPA-as functioneert, wordt beïnvloed door meerdere factoren, zoals neurotransmitters, afweercellen, omgevingsfactoren, genetische variatie, epigenetica, vroege levensstressoren en actuele stressniveaus [3,4].

Onverwerkt trauma en verlies is verankerd in de hersenen

Wat maakt dat trauma en verlies tussen generaties wordt overgedragen, is de geassocieerde verankering van deze stress in diverse hersenstructuren en in hersenfunctioneren, zowel bij het uitvoeren van taken als in rust [3]. Onverwerkt trauma of verlies, synoniem met de mentale gehechtheidsrepresentatie 'onverwerkt-gedesorganiseerde gehechtheid', kan worden bepaald uit het gehechtheidsbiografisch interview [5]. Onverwerkt trauma of verlies lijkt in relatie tot de hersenen een transdiagnostische factor te zijn voor psychopathologie. Figuur 1 laat de (gedeeltelijke) overlap zien van onverwerkt trauma en verlies met lichamelijke, emotionele en gedragsmatige gevolgen, zoals psychopathologie. Het maakt dus uit voor je lichamenlijk en psychisch functioneren hoe je bent opgevoed en daarmee hoe je je gehechtheidsrelaties ervaart en ernaar handelt [5-7].

Als geweld of verwaarlozing heel gewoon zijn, wordt het soms niet herkend of wordt erover gezwegen

Daarnaast weten we dat voorbeelden, goed én fout, luider spreken dan woorden [1,6,7]. Kinderen leren leven met hoe hun ouders zich gedragen, passen zich aan. Ze geven er betekenis aan die bijdragen aan het overleven, vergoeilijken, bagatelliseren, geven zichzelf de schuld, met een laag zelfbeeld of bliksemafleidend gedrag tot gevolg. En als geweld, verwaarlozing of misbruik heel gewoon zijn in een gezin, wordt het soms niet als zodanig herkend of wordt er over gezwegen als bestond het dan op magische wijze niet. De schaamte en machteloosheid zijn vaak grenzeloos groot. Meerdere vormen van geweld, verwaarlozing en seksueel misbruik tegelijkertijd doen het zicht op wat er plaatsvindt vervagen. Als je geslagen wordt en gekleineerd als kind of partner van een gewelddadige ouder, dringt het niet zo snel door als deze de kinderen ook nog seksueel misbruikt. Overleven staat op de voorgrond. De ene vorm van geweld is dan dekmantel voor de andere vorm van geweld. En iedereen die ervan weet zwijgt uit angst niet geloofd te worden, lam geslagen dan wel met stomheid geslagen of alle drie [1,8].

Tijdige signalering en behandeling

Bewustwording van het belang van een veilige gehechtheid, weerspiegeld in de opvoeding, is dus belangrijk voor

maatschappij en professioneel preventief en curatief handelen. Het verstevigen van verantwoord, veilig ouderschap, juist ook bij (aanstaande) ouders met psychische problemen is essentieel. Tijdige en adequate signalering en behandeling van onverwerkt trauma en verlies en psychopathologie bevordert stap voor stap intergenerationeel herstel van nare gebeurtenissen. Hiervoor is een lange adem nodig, natuurlijk. Echter, in het licht van missie en visie, wetend dat iedere doelgerichte ademtocht bijdraagt aan gezondheid en functioneren, kan een collectief streven hieraan bij te dragen op alle niveaus veel ten goede bewerkstelligen.

DE EXPERT

Dr. Marie-José van Hoof, bestuurslid bij NtVP, is zelfstandig gevestigd (kinder- en jeugd-) psychiater, psychotraumatheapeut en orthopedagoge bij multidisciplinaire praktijk iMindU in Leiden (<https://www.imindu.nl>) en onderzoeker bij Curium-LUMC en Amsterdam UMC.

REFERENTIES

- 1 Van der Kolk, B. (2015). *Traumasporen*. Eeserveen: Uitgeverij Mens!
- 2 Felitti, V.J., et al. (1998). Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults. The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *Am J Prev Med*, 14(4), 245-258. doi:10.1016/S0749-3797(98)00017-8
- 3 Van Hoof, M.J. (2020). Onverwerkt-gedesorganiseerde gehechtheid, psychopathologie en het adolescentie brein. *Tijdschrift voor Psychotherapie*, 46(6), 425-444.
- 4 Van Hoof, M.J. (2019). *Unresolved-disorganized attachment, psychopathology and the adolescent brain*. Universiteit Leiden: dissertatie. openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/80838
- 5 Hesse, E. (2016). The Adult Attachment Interview: protocol, method of analysis, and selected empirical studies: 1985-2015. In J. Cassidy, & P.R. Shaver (Eds.), *Handbook of attachment research and clinical applications* (3rd ed.) (pp. 553-597). New York, NY, London, UK: The Guilford Press.
- 6 Cyr, C., et al. (2010). Attachment security and disorganization in maltreating and high-risk families: a series of meta-analyses. *Dev Psychopathol*, 22, 87-108. doi:10.1017/S0954579409990289
- 7 Jaffee, S.R., et al. (2013). Safe, stable, nurturing relationships break the intergenerational cycle of abuse: a prospective nationally representative cohort of children in the United Kingdom. *J Adolesc Health*, 53(4 Suppl), S4-10. doi:10.1016/j.jadohealth.2013.04.007
- 8 Bicanic, I., & Korver, R. (2020). *Dichtbij huis. Hoe steun je een kind na seksueel misbruik?* Amsterdam: Arbeiderspers.

ESTSS

2021

VIRTUAL
17★18 JUNE

We invite you to join the first virtual conference of the
European Society for Traumatic Stress Studies:

TRAUMA AND MENTAL HEALTH DURING THE GLOBAL PANDEMIC

Pre-conference workshops: June 16th

Two days conference: June 17th and 18th

Keynote lectures, master classes, expert panels, individual oral
presentations, symposia, virtual poster wall

www.virtual-estss2021.com

Follow us on Twitter [@ESTSSnews](https://twitter.com/ESTSSnews)